

Mala gora pri Ribnici – mitološko izročilo v prostoru

Domen Češarek

This article presents ethnographical research of mountain the Mala gora (Small Mountain) located in southern Slovenia in the vicinity of Ribnica, Dobropolje, Velike Lašče and Kočevje. Local legends and myths are preserved about the mythical landscape of Mala gora, which can be connected with ideas such as the world axis, perceptions of connections with the underworld and the main Slavic myth. Author presents new findings related to Perun and Mokosh, which are preserved in local names as Makoše village, water spring Perin and various supernatural beings connected with these perceptions. Folk beliefs that are connected with this landscape can be also compared to pre-Slavic myths and beliefs of Mother Earth.

Keywords: axis mundi, Mokoš, Perun, Baba, Saint Ann, mountain, caves, water, Ribnica, Dobropolje, Velike Lašče, Kočevje, Slovenia, Slavic mythology

1. Uvod

V članku je predstavljeno mitološko izročilo sredogorskega niza gorovja, imenovanega Mala gora. Etnološke raziskave so pokazale, da se je v tem prostoru ohranila bajeslovna zgodba, ki nakazuje elemente glavnega slovanskega mita. Gorovje je pritegnilo mojo pozornost med terenskim raziskovanjem Ribniške doline. Povedke, ki sem jih pridobil na terenu, ter izsledki iz pisnih virov so nakazovali ostanke mitološkega izročila, vpetega v mitsko krajino. Ob tej ugotovitvi sem se odločil za načrtno raziskavo bajeslovnega izročila obravnavanega prostora.

Najprej bom povzel nekaj osnovnih podatkov o gori in pojasnil metodologijo, ki sem jo uporabil pri raziskovanju in zapisu.

Mala gora je značilno dinarsko gorstvo, ki se razteza v smeri od severozahoda proti jugovzhodu. Na zahodu ga obkrožata Ribniška dolina ter Ortneška kotlina, na vzhodu pa ji sledi Dobropoljska dolina. Mala gora se sprva med vasjo Predstruge (Videmski hrib, 632 m) in vasjo Rašica (Topolovec, 566 m) na severu počasi vzpenja mimo Grmade (887 m) ter se nad Ribnico dvigne z najvišjim vrhom Sv. Ana (963 m). Gorovje se nato na robu Kočevske doline zaključi pri vasi Mala Gora (vrh Mala gora, 698 m). Značilna prepustna dinarska tla so na ribniško-velikolaški strani suha ter posejana s požiralniki. Pod goro ponikne potok Tržiščica, ki izvira na severu pri Hudem Koncu. Tržiščica nabira vodo iz večjega dela velikolaške pokrajine in pri Žlebiču ponikne v ponorno jamo Tentero. Pod njo se steka naprej v Krko tudi reka Bistrica. Ob večjem deževju v Ribniški dolini omenjeno vodovje privre v posameznih kraških izviri in jamah Male gore in poplavlja dobropoljsko–struško dolino.

Na jugu gorovje obide suha struga Rakitniščice, ki se v večjih nalivih izteka v Rinžo. Mala gora je posejana tudi s številnimi kraškimi jamami, brezni, udori in vrtačami, kot so brezno Žiglovica, Francetova jama, Koblarska jama in Podpeška jama.

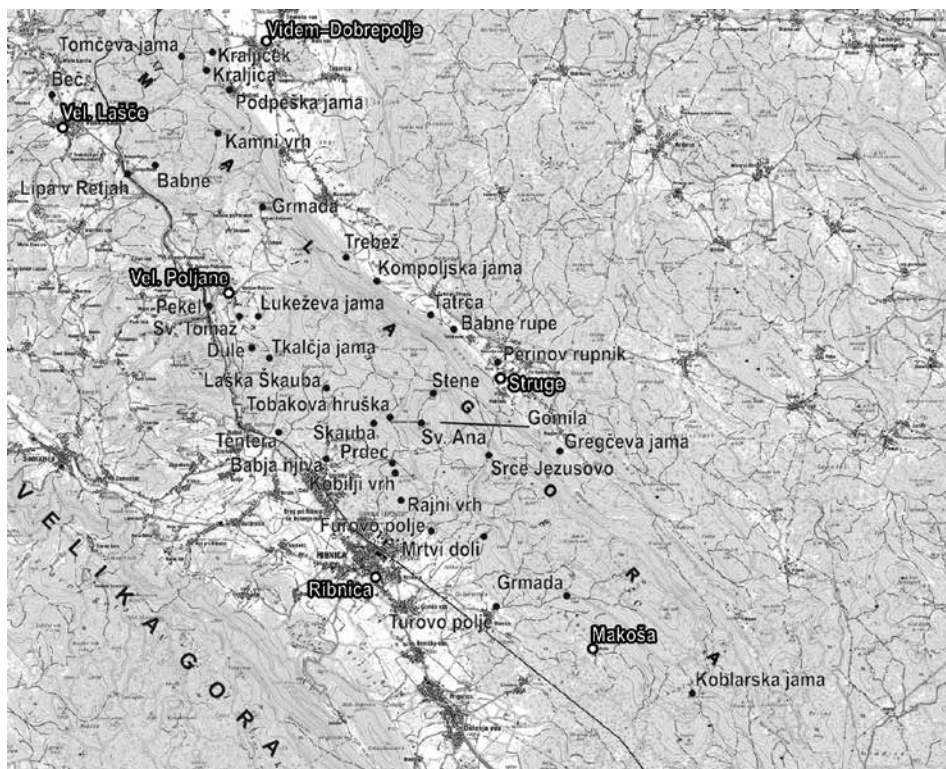
Gorovje je v strokovni literaturi najpogosteje imenovano Ribniška Mala gora. V starejših virih pa je poimenovano tudi Reber¹ (Lesar, 1976, 714); na to ime še danes spominjajo ledinska imena Reber, Strma reber in Podreber. Med zapisi je zaslediti tudi ime Lipovško brdo (Učiteljski tovariš, 1869, 19), vendar gre pri imenovanju verjetno za lokalno ime gozdnega dela vasi Lipovec. Mala gora je bila nekoč skoraj gola in posejana s pašniki in senožetmi, kot jo je v svojem znamenitem opisu Ribniške doline opisal ribniški katehet in učitelj Anton Lesar (1864, 3). Gorovje je v prostoru močno zasidrano v zavesti ljudi, kar se še danes odraža v bogati športni in turistični dejavnosti. Na Sv. Ano vodi Ribniška naravoslovna pot, na Grmado vodi znana planinska pešpot, društvo Veter pa je na brški poti uredilo 'Pot k Tobakovi hruški', ki s posebnimi tablami označuje ledinska imena. Leta 1867 je neznan avtor v *Novicah* romantično navdahnjeno takole opisal Malo goro: »Le pogledjte, kako ugodno vam stoji Mala gora. Ona hrbet obrača silni in mrzli burji, rebra pa ji ogreva gorko sonce tako, da svoje oživljajoče žarke skoraj kar navpik vanje spušča.« (Sušjan, 1867, 325).

Gorovje je geografsko, kulturno, turistično in gospodarsko vezano na štiri geografska, zgodovinska, kulturna in gospodarska krajinska središča: Ribnico, Velike Lašče, Videm–Dobropolje in Kočevje. Čez goro poteka nekoč pomembna ribniško–struška pot, ki je povezovala Ribnico s Strugami. Po koncu francoske okupacije je po tej poti potekala tudi trgovska tihotapska pot s prepovedanim blagom, predvsem tobakom, zato je tedanja oblast vzpostavila poseben nadzor poti (Skubic, 1976, 416). Gorovje so nekoč posamezne vasi izkoriščale za gozdarstvo, košnjo trave, pašo ter pridelavo zelja, zato posamezne poti, ki še danes vodijo na goro, nosijo ledinska imena, poimenovana po različnih vaseh (Nemška vas – nemška pot, Otavice – otavška pot, Breg – brška pot, Ribnica – trška/struška pot itn.).

Že v preteklosti je nudila potrebno lesno surovino za izdelovanje suhe robe. Pomembna obrtna dejavnost na območju Male gore pa je bilo nekoč tudi oglarstvo, ki se je še posebej razvilo z izgradnjo kočevske železnice. Tedaj so na območju Male gore delovali različni tuji posestniki in trgovci, ki so sem naselili italijanske oglarje. Pred tem so žgali oglje zgolj toliko, kot so ga potrebovali lokalni kovači pri svoji obrti (Mrkun, 1940, 119). Razširjena je bila tudi apnarska obrt.

Raziskava je zasnovana na primerjavi prostorske, snovne in nesnovne kulturne dediščine Ribnice, Dobropolja, Strug, Velikih Lašč in delno Kočevja. Ker je prostor prevelik za poglobljeno raziskavo, sem v terensko delo vključil le območje Ribniške in Struške doline. Objava zajema terensko delo, ki sem ga opravil med leti 2013 in 2014 na območju Ribniške doline. V letu 2015 pa sem načrtno izvedel še raziskavo na terenu v Strugah in Velikih Poljanah. Izsledke terenskega dela sem nato transkribiral. Pri transkripciji nisem uporabil dialektoloških znakovnih zapisov, po potrebi sem vključil le dodatno črko za polglasnik [ə]. S tem sem se želel izogniti morebitnim težavam pri razumevanju narečja, a sem kljub temu ohranil značilnosti narečnega govora. V opombah sem dodal tudi pojasnila o posameznih narečnih besedah. Imena pripovedovalcev sem zbral v zahvalnem delu, v besedilu pa so označeni s črko P. V primeru zapisanega dialoga je moje

¹ reber – občno imenski pomen besede réber, je del pobočja med znožjem in višino. Beseda je sorodna z besedo rebro, kar v makedonščini pomeni gorsko pobočje, v bolgarščini pa strmino ali grič. Pri nas se ime ohranja tudi v sklopu navkreber (Snoj, 2009, 350).

Slika 1. Prostorska situacija - Mala gora.

ime označeno s črko D (povzeto po: Hrobat, 2010, 21). Pri pisanju članka sem uporabil primerjalno metodo. Pri obravnavi izročila in reševanju nekaterih vprašanj sem se opiral tudi na zgodovinske in arheološke vire.

Ker je gradiva in informacij veliko, sem razpravni del članka dal na začetek, sledi priloga z izsledki objavljenih virov ter terenskega in arhivskega dela. Zaradi boljše orientacije je gradivo razvrščeno po posameznih krajinskih središčih, ki se vrstijo po smereh neba, v smeri urnega kazalca. Posamezno izročilo ali sklop variacij istega izročila sem označil s številko v oglatem oklepaju. Posamezno oznako sem nato uporabil v glavnem besedilu.

2. Mitološko izročilo v prostoru

V zadnjih letih so izšle številne objave, ki obravnavajo pojav in pojavnost mitološke zgodbe v prostoru (primer: Pleterski, 1995, 1996, 2009, 2015; Hrobat, 2010; Šmitek, 2006, 2007; idr.). Pri raziskovanju se avtorji opirajo na geometrijske topografske metode, ustno izročilo, toponime ter arheološke in filološke rezultate. Iz izročila v prilogi je razvidno, da je mitski prostor Male gore dobro prepleten z mitološko zgodbo. Mnenje, da je človek skozi različna zgodovinska obdobja načrtno urejal prostor, so zagovarjali številni raziskovalci prostorske mitologije. Zmago Šmitek meni, da mitološkega sistema v prostoru ni mogoče razumeti v celoti, če ne upoštevamo, da je rasel in se razvijal v dolgih časovnih obdobjih.

Vsaka doba mu je dodala kaj svojega, zato je večplasten (Šmitek, 2012, 9). Filozof in zgodovinar Mircea Eliade je menil, da so ljudje že v prazgodovini poznali obstoj kozmološkega sistema, artikuliranega na podlagi temeljnega izkustva središča sveta, okrog katerega so organizirali prostor (Eliade, 1996, 27). Eden prvih raziskovalcev mitološkega prostora Slovanov je bil Jan Peisker. Ta je ugotovil, da se med južnimi in zahodnimi Slovani pogosto ponavlja prostorska situacija, pri kateri je levo gora z oronimom, ki spominja na božanstvo svetlobe, ter desno gora, ki spominja na njegovega htonskega nasprotnika. Prostor med njima ločuje reka. V prostoru je opazil tudi pogost pojav pripovedk o »Devinem skoku«, na katero spominjajo toponimi *Devin skok* (Peisker, 1928). Na področju raziskovanja prostorske mitologije so v zadnjih desetletjih zelo odmevni raziskovalni pristopi, ki jih je odkril in razvil Andrej Pleterski. Med njimi izstopa raziskovanje trikotnih geometrijskih struktur trojice obrednih mest, ki v prostoru simbolizirajo odnos med tremi vrhovnimi bogovi slovanske mitologije. To načelo prostoru omogoča krepitev kozmičnega reda in naravnega ravnovesja (PleTERSki, 2008). V svojem delu »Kulturni genom« je dokazal, da se v prostoru ciklično pojavlja tudi širši kontekst mitične zgodbe med ženskim in moškim likom. Ciklično leto je razdelil na plodno in neplodno. Ugotavlja, da jeseni zaradi mitičnega konflikta pride do pomanjkanja (zima), spomladi pa ponovno do združitve s poroko (ponovna vegetacija). Med pomladjo in poletjem poteka čas izobilja, ki mu jeseni sledi ponoven konflikt, in pomanjkanje (PleTERSki, 2014, 25–99). PleTERSki v objavah obravnava tudi obstoj starejših struktur mitične pokrajine (Primer: PleTERSki, 2014, 314). Zaradi prostorske omejitve na gorovje v tej objavi nisem uporabil geometrijskih topografskih metod, ponujam pa začetne hipoteze, ki bodo olajšale raziskovanje prostora bodočim raziskovalcem Male gore.

Ker se v prostoru in izročilu pojavlja več mitoloških likov iste pojavne oblike, se odpira vprašanje o starosti in kronološki umestitvi posameznega izročila. Zato moram poudariti, da so zaradi slabo ohranjenega izročila in pomanjkanja materialnih dokazov odgovori na tovrstna vprašanja problematični. Lahko pa potegnem vzporednico med sorodnimi izročili, ki bi utegnili dokazati določene ideje skozi širše časovno obdobje. Za boljše razumevanje razprave podajam še kratek pregled razvoja mitološkega sistema Evropejcev in pozneje Slovanov, ki bo opora za primerjalno osnovo v nadaljevanju.

M. Eliade je domneval, da so ljudje že v paleolitikum poznali kozmogonične mite in mite o nastanku človeka, divjadi, smrti ipd., in je sklepal, da na religijske ustvarjalnosti ni vplival empirični pojav poljedelstva, ampak skrivnost rojstva, smrti in ponovnega rojstva, kot je razvidno v prehajanju rastlinstva. Plodnost zemlje je bila povezana s plodnostjo ženske, uravnavala je tudi izvor življenja, prehrane in smrti. Zemlja je bila izenačena z žensko (Eliade, 1996, 36). Tudi arheologinja Marija Alseikaite Gimbutas je z raziskavo primerov prazgodovinskih figur ugotovila, da je bilo med paleolitikom in neolitikom pa tudi kasneje v ospredju razširjeno čaščenje praboginje matere zemlje. Njena podoba je razvidna v različnih variantah (med drugim v podobi kače ali ženske figure s poudarjenimi atributi). Njene lastnosti so bile povezane z dajanjem življenja, rodovitnosti in poroda. V tedanji kulturi so bili moški elementi predstavljeni spontano, v pomenu »spodbujanja življenja« in ne kot »ustvarjenja življenja« (Gimbutas, 2007, 9–10). Že v mlajšem paleolitikum se pojavljajo tudi falusoidne in živalske figure, ki aplicirajo na tovrstne ideje (Gimbutas, 2007, 216). Kot ugotavlja Marija Gimbutas, predindoevropska mitologija nima direktnih vzporednih povezav s poznejšo indoevropsko, saj jo je nasilno uničil patriarhalni sistem družbene ureditve. Nekateri stari elementi so se spojili in izgubili prvotni pomen, kar je

privedlo do kaotičnega stanja v prvotni harmoniji. To se odraža tudi pri poznejših antičnih ljudstvih (Gimbutas, 2007, 238). V poznejših mitoloških idejah so se kozmična dejanja in cikli odražali še v bojih med dvema nasprotnikoma, ki sta s ponovitvijo konflikta odražala arhetipske vzorce kozmosa (Eliade, 1992, 40), kar odseva tudi v slovanskem mitu. Rekonstrukcijo slovanskega mita sta s primerjalno metodo opravila filologa Ivanov in Toporov (Ivanov in Toporov, 1974). Toporov je menil, da je pri raziskovanju panteona bogov v različnih lokalnih zgodnesrednjeveških izročilih potrebna previdnost. Najbolj zanesljiv kriterij, iz katerega je izhajal, je bil Vladimirjev panteon iz časa Kijevske Rusije. Z gotovostjo je med glavne praslovanske bogove vključil tri božanstva – Peruna, Velesa (Volosa) in Mokoš (Toporov, 2002, 27–28). Vsebino glavnega mita je povzel v enciklopediji *Mify narodov mira*: Bog nevihte (gromovnik) Perun živi visoko na nebu ali na gorskem vrhu, preganja svojega nasprotnika Velesa, ki je včasih podoben kači ali zmaju in živi spodaj na zemlji ali pod zemljo. Vzrok njunega spora in dvoboja je Velesova kraja živine, ljudi in morda tudi žene gromovnika. Veles se pri tem skriva pod drevesom ali kamnom ter se spreminja v podobo krave, konja, človeka. Med dvobojem udarja Perun s strelo v drevo ali kamen in ju razsuje. Perunovi zmagi sledi dež, ki prinaša plodnost (Toporov, 1992, 450–456; povzeto po Mikhailov, 2002, 58–59). Mokoš je pol leta Perunova žena, drugo polovico leta pa Velesova ljubica, tako je sklenjen nekakšen ljubezenski trikotnik (Toporov, 2002, 47; Belaj, 2014, 54–55). Njihova razmerja so skozi leto omogočala vegetacijski cikel ter ureditev kozmosa proti kaosu. V Sloveniji smo do zdaj mitološko izročilo Slovencev obravnavali skozi primerjalno osnovo (primer: Šmitek, 1998, 2004, 2012; Kroepej, 2008; Pleterski, 2014; idr.). Glavnemu mitu se je podrobneje posvetil Nikolaj Mikhailov, ki je s primerjalno metodo prepričljivo dokazal, da je slovensko izročilo o Kresniku skladno z glavnim slovanskim mitom (Mikhailov, 2002, 58–71).

2. 1. Svetovna gora

Za razumevanje obravnavanega prostora je treba najprej razbrati simboliko gore. Gora in drevo v kozmološki tradiciji predstavljata os sveta (axis mundi). Svetovna/sveta gora stoji sredi sveta, kjer se stikata nebo in zemlja. Je torej stična trosfera med nebesi, zemljo in peklom (Eliade, 1992, 24). Vrh kozmične gore je v indoevropski mitologiji tudi središče sveta, kjer je Bog začel stvarjenje (Eliade, 1992, 27–28). Vrh ali votlina na gori služita tudi kot božje domovanje (Šmitek, 1998, 48–49). V slovanskem izročilu je svetovna gora pogosto imenovana steklena gora, glaževnata ali kristalna gora (Šmitek, 1998, 48), tudi rajska gora (Mohar, 1985, 24). V Sloveniji je ideja svetovne gore splošno razširjena v vseh slovanskih pokrajinah. Kozmološko izročilo o svetovni gori sta z vidika prostorskega izročila že obravnavala Šmitek (1998, 2004, 2007) in Hrobat (2004, 2010, 148–153). V slovanskih ljudskih pripovedkah je kozmična gora votla, napolnjena z vodo, v njej pa prebiva zmaj, kača ali škrtat, ki grozijo z neurjem in razlitjem vode.

Ideja svetovne gore je tesno povezana tudi z idejo svetovnega drevesa. Shema kozmičnega drevesa ima tudi v slovanski mitologiji trodelno predstavo, ki upodablja vertikalno strukturo sveta. Zgornji del predstavlja krošnja (sonce, mesec, gromovna ptica), sredino deblo (človek in živina – kopitarji), spodnji del pa korenine (htonsko bitje, zmaj, kača) (Toporov, 2002, 72–73; Toporov, 2010, 39–40). V obrednem in prostorskem smislu je svetovno drevo središče sveta, zato je prav drevo predstavljeno kot srž začetka stvarstva in rojstva (Šmitek, 2012, 74). Kozmično drevo je najpogostejše hrast, lahko pa

je tudi kakšno drugo drevo s plodovi (jablana, češnja, oreh ...), tudi smreka, lipa ali pa votla vrba (Šmitek, 2004, 206).

Iz prostorskega izročila o Mali gori je tudi razvidno, da so se v njej ohranile vse pomembne sestavine teh idej. Na svetovno goro v prostoru Male gore kaže ime Rajni vrh, ki je verjetno etimološko soroden Rajski gori v Loškem Potoku. Na območju Ribniške doline in Velikih Lašč pa je bila zapisana tudi pripovedka o glaževi gori, ki jo navajam v nadaljevanju. Po ljudski predstavi je Mala gora votla, pod njo pa naj bi se nahajalo jezero [5]. V njeni notranjosti in na vrhovih (Sv. Ana in Kamen vrh) prebivajo različni bajeslovni liki, ki se jim bom podrobneje posvetil v nadaljevanju. Do jezera ima po ljudskem izročilu o Tenteri [14] prehod zmaj, ki prebiva v globinah ponorne jame. Izročilo [31] se ponovi tudi na dobrepoljski strani Male gore, kjer so še v času Valvasorja verjeli, da jezero v Podpeški jami sega vse do Kompoljske jame. Po ljudskem izročilu [34] je v jami Nad Podpečjo prebivalo htosko bitje, ki povzroča hudournike. Zato so vsako leto odhajali k jami na posvetitev proti hudournikom in poplavam. Hudourne ali žegnane jame so tesno povezane z izročili o lintvernovih jamah in jezerih, h katerim so ljudje nekoč romali zaradi verovanja, da lintver (zmaj) povzroča hudournike in poplave (Primer: Hrobat, 2004). Zmaju soroden lik je kača, ki je bila že v prazgodovini povezana s simboliko vode in rodovitnosti, ter pozneje v neolitiku mitologizirana s sposobnostjo vpliva na kozmos (Gimbutas, 2007, 94–95). Tudi v poznejših mitoloških predstavah kača in njej sorodni liki prevzamejo vlogo spuščanja in zapiranja vode. To pojasnjuje tudi prisotnost številnih izročil o kačah [10; 12; 20], zmaju [14] in škratih [36; 37] v prostoru Male gore. Prisotnost htoskih bitij v prostoru ponazarja tudi povezavo med tostranstvom in onstranstvom.

Iz izročila je razvidno, da so se v prostoru gore ohranile tudi nekatere druge ideje prostorskih meja. Različice prostorskih meja je v preteklosti podrobno obravnavala Katja Hrobat, ki je v svojo raziskavo zajela prostor Krasa. Med mejne prostore je poleg katastrskih mej in pogrebnihi počival uvrstila tudi gore, jame in pokopališča. Tovrstni kraji so močno povezani s simboliko vode, jam, gora in htoskih bitji, ki simbolizirajo stik z onstranstvom (Hrobat, 2010, 127; 128; 159–163). V vznožju Male gore poteka niz ledinskih imen kot npr. Koblarska jama, Turovo polje, Mrtvi doli, Rajni vrh, Kobilji vrh, Tentera, Pekel, cerkev sv. Tomaža, vaška lipa v Retjah in Beč, ki so imensko ali izročilno povezana s tovrstnimi percepcijami meja.

Najbolj izrazit prehod v onstranstvo je v prostoru Male gore viden v izročilu o ponorni jami Tentera [14; 15; 16; 17]. Na povezavo nakazuje prisotnost zmaja in drugih bajeslovnih bitij, ki bivajo v jami. Podoben prostorski primer, kot je Kobilji vrh [11], sem že obravnaval v starejši objavi (Češarek, 2015). Tudi Hrobatova ugotavlja, da se tovrstna ledinska imena pogosto prepletajo z idejami o zakladih ter strašljivimi pripovedkami, ki nakazujejo prehod med tostranstvom in onstranstvom (Hrobat, 2010). Vrh gore, tudi jama ali votlina je v mnogih kulturah lokacija bivališča mrtvih (Šmitek, 2004, 49). Različna severoevropska izročila o bivališčih pokojnikov v notranjosti hribov ali gora so povezana s staro in zelo razširjeno vero, da mrtvi spijo ali živijo v svojih grobnih gomilah (Šmitek, 2004, 50, po Straubergs, 1957; Hartmann, 1937), zato ni naključje, da je Mala gora služila kot kraj pokopa že v prazgodovini in kasneje. To pojasnjuje obstoj več gomil in prazgodovinskega pokopališča (Koblarska jama) na območju Male gore. Na morebitna pokopališča aplicirajo tudi izročila o ledinskih imenih Mrtvi doli [21] in Turovo polje [22]. Pomembna sestavina v tovrstnih predstavah je tudi voda, ki je služila kot pot do onstranstva, torej kot nekakšna meja in ločnica med tem in onim svetom ali kot onstranstvo samo (Mencej,

1997, 8, 142). Znano je, da je voda povsod imela in ima pomen izvora smrti in novega življenja (Morin, 1981, 144). Po etimološki razlagi je beseda »raj« verjetno izpeljana iz psevdonima za vodni tok oz. »kar pripada toku, kar je prek vode ali pod njo«. Praslovani so namreč verjeli, da se svet mrtvih nahaja prek vode (Snoj, 2009, 600). Tudi Mencejeva je v tej etimološki povezavi prepoznala predstavo o poti v onstranstvo, katere ločnica je voda (Mencej, 2009, 200). To verjetno tudi pojasnjuje pojav besednih zvez Rajska gora, Rajni vrh itd. Znanost si je enotna, da ima voda določen pomen tudi pri lokaciji grobov. Grobovi pri Slovanih so namreč pogosto locirani ob jezerih, rekah ... Smisel vode je bil v tem primeru omogočiti duši čim hitrejši prehod v deželo mrtvih (Mencej, 1997, 146, 148–149). Zato ni naključje, da so na Velikih Poljanah verjeli, da jim vodo dajejo pokojni [27], se pravi, da so verjeli v povezavo vode z onstranstvom. Na predstave o kozmičnem drevesu spominja pripoved o Tobakovi hruški [12] in vaški lipi v Retjah [42]. Podobno kot v Tobakovi hruški tudi v pripovedkah med ostalimi slovanskimi narodi kača prebiva med koreninami svetovnega drevesa (Katičič, 2008, 72). Na Slovenskem so nekoč verjeli, da se pod hruško skriva zaklad, vanjo pa ne udarja strela, zato je hruška veljala za varno zavetje pred točo in strelami. Pod hruško naj bi kmetje med turškimi vpadi skrivali tudi svoje imetje (Kunaver, 1996, 84). Podobno kot v Retjah so tudi drugje na Slovenskem otrokom pojasnjevali, da novorojenci prihajajo iz hrasta ali katerega drugega drevesa. Grki so verjeli, da iz hrasta izhajajo prvi ljudje (Šmitek, 74–75; Wissowa, 1905, 2027). Na podobno idejo nakazuje tudi izročilo [41] o izviru Beča v Velikih Laščah, iz katerega so priplavali otroci.

S svetovno goro se pogosto povezujejo tudi pripovedke o ugrezanju ali utopitvi volovske vprege. Volovsko vprego v večini pripovedk vodi dekle. Ker dekle zaspi, se skupaj z vprego pogrezne v ponikalnico ali jamo. Jarem z lasmi deklice nato priplava na površje pri kakšnem izviru. V podobnih različicah je v brezno ali požiralnik padel človek, njegov klobuk ali kak drug košček obleke pa je prinesla voda na dan pri kakšnem izviru. V nekaterih različicah so v brezno vrgli živega mačka ali psa, ta pa je prišel nato živ ven iz katere druge jame (Gams, 1955, 152). Slednji motiv je razviden v pripovedki z Velikih Poljan [25] in Vidma [35]. Podobne pripovedke so splošno razširjene po Evropi, z njimi so ljudje pojasnjevali delovanje kraških voda. Tovrstne pripovedke se pogosto prepletajo z votlimi gorami, v katerih prebiva zmaj. Znanih je tudi nekaj različic, v katerih volovsko vprego potegne v jamo zmaj (Zapisal Josip Vidic leta 1910 pri sv. Pavlu pri Preboldu, ŠZ, mapa 72, ovitek Fr. Miličinski (XV)). Tudi te pripovedke so verjetno povezane s simboliko prostorskih meja. Na prostorsko povezavo nakazuje tudi velikolaški Beč, ki pride ponovno na dan v Podpeški jami, kjer se potok ponovno imenuje Bəč. Na povezavo z izročilom [41] o »babci«, ki lovi otroke, kaže tudi podzemni rov v jami, ki se imenuje Babji bəč [31].

V Mali gori so nekoč obstajala tudi tri počivala, ki pa naj ne bi bila povezana z pogrebniimi običaji, saj so pri teh počivalih popotniki in romarji, ko so romali k sv. Ani, Novi Štifti ali Sv. Križu. Kljub temu povezave ne moremo izključiti, saj obstaja možnost, da so pred vzpostavitev župnije v Strugah pokopavali ljudi v ribniški župniji. Število počival morda nakazuje tudi predstavo trosfere svetovne gore. Prostorsko najbolj izstopa počivalo pri kapeli Srca Jezusovega ob struški poti, saj stoji v bližini izvira, kar bi lahko nakazovalo na prostorsko mejo. Počivalo pri kapelici sv. Ane v Dolenjih Lazih je v vzožju gore, kar bi morda lahko apliciralo na spodnji del trosfere (onstranstvo, podzemlje), kar nakazujejo tudi nizi prostorskih meja. Zgornji del trosfere (ogelj, sonce) pa morda nakazuje kresišče [8] pod cerkvijo sv. Ane. Ker mi na terenu ni uspelo dobiti izročil o počivalih, jih tokrat širše ne bom obravnaval.

Arhetip svetovne gore se v Ribniški dolini ponovi še na Veliki gori, ki je prav tako tipičen primer predstav o svetovni gori, saj je bila po ljudskem prepričanju votla ter napolnjena z vodo. Izročilo o romanju k Lintvernovi jami v Veliki gori pa tako kot v Dobropolju nakazuje na zametke obredov proti htonskemu božanstvu (Češarek, 2015, 147). Valvasor je v ribniško Veliko goro postavil tudi pripoved o skritem jezeru, v katerem raste narobe obrnjen javor (Valvasor, 2009, 295). Motiva iz njegove pripovedke brez dvoma asociirata na idejo kozmičnega drevesa. V istem prostoru se ponovi tudi pripoved o okamnelih svatih. Ker se pripoved o okamnelih svatih prostorsko ponavlja, lahko sklepamo, da je bil motiv verjetno pomemben del ideje svetovne gore. Ob Veliki gori leži tudi gričevje z imenom Kobilica. Podobna zgodba se navezuje tudi na škofjeloški Stari grad (Grad Divja Loka), kjer sta prav tako ohranjeni pripovedki o okamnelih svatih (Zupanc, 1958, 210–211) ter Lintvernovi jami (Poljanec, 2004, 35). Prav tako kot v nekaterih drugih prostorskih primerih je tudi z Velike gore v izviri Obrh priplaval volovski jarem z deklčinimi lasmi.

Neverjetna podobnost izročila o Veliki in Mali gori dokazuje, da so ljudje mitološki prostor urejali po neki zamisli ali načrtu. Ker je vsak prostor enkratni, so tudi rešitve običajno enkratne. Vendar je bila izhodišče vedno splošna temeljna zamisel, zato je mogoče opaziti njene ponovitve v različnih prostorih (Pleterski, 2014, 117).

2. 2. Moški mitološki lik

Toporov in Ivanov sta za glavni praslovanski božanstvi opredelila nasprotnika Peruna in Velesa (Volosa). Njune rekonstrukcije kažejo, da Peruna lahko povežemo s hrastom, goro ter gromom oziroma strelo, kar ga uvršča med gromovnike. Povezan je tudi z ognjem, vodo, nebom, s konjem in vozom (Kropej, 2008c, 182). Njegovo funkcijo gromovnika je pozneje v pravoslavnem krščanstvu nadomestil sv. Elija (Toporov, 2002, 30–31). Veles je najpogosteje upodobljen v podobi kače/zmaja ali medveda (tudi volka). Njegova glavna funkcija je zavetništvo živine in konj ter pastirstvo duš in živali. V rekonstrukciji ga med drugim povezujemo še s podzemljem in njegovo ognjeno/vodno naravo. Njegova vodna funkcija kaže na zaprtje, posebej stoječo, gnijočo, neživo vodo, ogenj pa ima korelacijo s podzemljem kot krajem, kjer se pokorijo duše, tudi z zmajem in podobnimi nasledniki (Toporov, 2002, 38–46).

V slovenski mitologiji funkcije gromovnika delno prevzema Kresnik (Mikhailov, 2002, 58–71). Spomin na Velesa se je ohranil v podobi različnih htonskih bitjih (npr. lintver/zmaj, škratek/hudič). Po značilnostih in imenu nanj prepričljivo spominja štajersko izročilo o velikanu Vouvelu (Primer: Pohorski, 1859, 86–87). Najverjetneje je z Velesom v povezavi tudi sveti Velko, ki je omenjen v pastirski ljudski pesmi (Terstenjak, 1858, 20). V obravnavanem prostoru na Peruna najverjetneje spominja toponim Perinov rupnik (ljudsko imenovan Perin) v Strugah, ki ga folkloristična znanost še ni obravnavala. Soroden koren poimenovanja, povezan s Perunom, nosi tudi bolgarska planina Perin (Pirin) (Vasilijev, 1928, 54) in hrib Pešin v Pragi. Tudi na Hrvaškem se v prostoru pojavljajo podobna ledinska imena kot npr. Perin vrh, Perin dolac, Perijino, Perina glava idr. Ledinska imena sta obravnavala tudi Vitomir in Juraj Belaj, ki pa zaradi pomanjkanja izročil nista uspela dokazati direktnih povezav s Perunom (Belaj, 2014, 292–295, 426). V Sloveniji je sicer podobno poimenovanje tudi zaselek Perinja vas v Beli krajini (Bogataj, 1937, 131). Po njem se v Sloveniji imenuje tudi ledinsko ime Perunk ali Perun pri Anhovem na Goriškem, kjer naj bi nekoč stalo svetišče (Medvešček, 2015, 385), še danes se po ledinskem imenu

imenuje kamnolom Perunk². Peryn se je imenovalo tudi Perunovo svetišče v Novogorodu (Toporov, 2002, 32). V Prekmurju denimo pravijo, kadar se bliska in grmi, da »Perün bije«. Rastlino netresk (*Sempervivum tectorum*) pa imenujejo perūnovo perje ali perūnov cvet. V poznejši objavi Mödenforfer rastlino imenuje tudi perinovo perje (Mödenforfer, 1946, 257; 1948, 310), kar nakazuje možnost obstoja variacije imena »Perin«. Prekmurci naključno najdena neolitska in bakrenodobna kladiva imenujejo tudi perunove sekire, ki so po ljudskem verovanju padale iz oblakov in se zarile v zemljo. Zato kameni strelj pravijo tudi »perunski kamen« (Mali, 1940, 15; tudi: Bezljaj, 1995, 27). Po njem se imenuje tudi roža perunika (*Iris germanica*). Zelo verjetno se na njegovo ime navezuje tudi slap Peričnik na Gorenjskem, ki ga je po ljudskem izročilu ustvaril gorski velikan (Kunčič, 1944, 110). Z udarcem čarobne palice je ustvaril jezero tudi Perunov naslednik sv. Elija (Ovsec, 1991, 293).

Spomin na moška mitična lika se je v prostoru Male gore najverjetneje ohranil v liku divjega moža, katerega izročilo se v omenjenem prostoru ločeno pojavi na treh mestih [6; 17; 23]. Toporov je sklepal, da gre pri imenih npr. češko *divý muž* – *divá žena* za kombinacijo besede *divъ* (divo, diviti idr. čudovit, čudežen, oznaka za sijoče nebo kot utelešenje božanskega počela) ter bog; besedi sta bili pozneje demonizirani ter povezani z divjino in gozdom (Toporov, 2002, 27). Lik divjega moža nakazuje na htonsko bitje (Veles/zmaj) kot tudi na mitičnega junaka (Perun, Kresnik). Vhod v Tentero denimo v vlogi graščaka varuje htonski moški lik [14], v njej pa po drugi različici prebiva pozitivni divji mož [17]. Divji mož je imenovan tudi Divji dedec, na katerega morda spominja ledinsko ime Prdec, ki je morda skovano iz besed »pri decu« (Informacija: Pavel Jamnik). Ribniški grof Anton Rudež v svojem zapisu o bajnih bitjih iz Ribnice lik imenuje Pogorni mož, ob njem pa nastopa še Pogorna žena. K zapisu je dodal:

Pogorni mož gozdni duh je tolikšen kot velikan. Poraščen je z mahom. Kadar zagleda človeka, se tako strašno zasmee, da se od tega zatrese vsa širša okolica. Pogorna žena ima podobno postavo in lastnost, je pa nekoliko manjša (Rudež, 2010, 8).

V podanem izročilu izstopajo tudi posamezna mesta, ki bi lahko nakazovala na kult čaščenja Peruna. V strukturi prostora izstopajo predvsem jama Nad Podpečjo, Trebež in Perin. V bližini hriba Perun na gorovju Učka v hrvaški Istri je ledinsko ime Tribišće, za katerega hrvaška znanost domneva, da spominja na predkrščanski obredni prostor. Ime je verjetno izpeljano iz praslovanske besede *treba*, ki pomeni *žrtev* (Belaj, 2014, 187). Na funkcijo tovrstnih prostorov kaže tudi pripoved [40] iz vasi Graben, kjer so na trebišču klali in otrebili živino. Etimološka znanost ime pojasnjuje kot skrčeni predel gozda ali očiščen travnik (Gostenčnik, 2009, 70). Na obredni prostor kaže tudi kresišče na Sv. Ani. Zelo verjetno je, da se je prvotno kresišče nahajalo na vrhu Sv. Ane, pozneje pa so ga premaknili v bližino cerkve sv. Ane. Praznovanje kresne noči povezujemo s Kresnikom, čigar izročilo je, kot ugotavlja Mikhailov (2002), sorodno praslovanskemu Perunu.

Šmitek je v hudournih jamah, ki jih poznamo v več krajih po Sloveniji, npr. v Dobropolju, prepoznal posnemanje delovanja gromovnika Peruna, ki je svojega nasprotnika preganjal z bliskom, gromom in usmerjanjem kamnitih strel (Šmitek, 2004, 239–240).

² http://www.salonit.si/proizvodi_in_storitve/kamnolomski_agregati/2012030611514870/

Ta povezava verjetno pojasnjuje tudi pojav toponima Perinov rupnik (rupa/luknja) v Dobrepoljsko–Struški dolini. Za Podpeško jamo in ostale jame ob robu Male gore je znano, da ob obilnem deževju bruhajo vodo, kar je funkcionalno značilno za Peruna, ki ob zmagi v boju z Velesom odpira izvire/oblake. Nasprotno pa to funkcijo lahko zaradi demoniziranja ali starejšega prazgodovinskega izročila prevzemajo tudi htonska bitja, ki vplivajo na kozmos. V slovenskem ljudskem slovstvu vlogo spuščanja vode in posredništva pri cikličnih dogodkih, ki se povezujejo s kozmičnimi dejanji, prevzamejo zmaj, kača ali škrat. Tudi v prostoru Male gore se je ohranilo nekaj pripovedi o škratih [36; 37], ki prebivajo v gori. Različico pripovedi o škratu, ki prebiva v gori, je na območju Ribnice in Velikih Lašč zapisal tudi Fran Sreboški - Peterlin.

Pripovedujejo, da škrat v visocih gorah prebiva. Vsaka gora – pravijo – kjer škrat prebiva, ima prostorno votlino. V votlini je kamnita miza, pri kateri škrat sedi, ki ima pod sabo srebrne in zlate novce. Pod mizo izvira močan studenec, ki se bo pred sodnim dnevom razlil po deželi. Ko bodo namreč ljudje po antekristu zapeljani, »ki bo denarja sejal«, bo škratelec tako zelo zakričal, da bo gora počila, studenec pa se razlil po deželi; takrat bode gora zasula vasi in mesta v obližji ... (Zapisal Fran Sreboški - Peterlin v okolici Ribnice in Velikih Lašč leta 1870. Hrani ISN ZRC SAZU: ŠZ 6/307).

Škrat v zgodbi, podobno kot zmaj in divji mož, spominja na moški mitološki lik. Zanimiv je tudi škrtov način spreminjanja kozmosa, ki podobno kot Pogorni mož v Rudeževem zapisu to stori z jakostjo glasu. Škrate so npr. videvali tudi v Strahovi jami pri vasi Cesta v Dobrepolju, zato so jo prišli žegnati (Mrkun, 1943, 3). To zanesljivo potrjuje povezavo hudournih jam z bajeslovnimi liki in njihovim vplivom na kozmos.

Gromovnikova funkcija in sposobnost okamenitve je razvidna tudi v karakteristikah sonca in Boga, ki so razvidne iz pripovedi o okamenelih svatih [9] in »Podpeški Babi« [32]. Šmitek je aspekt gromovnika prepoznal tudi v pripovedni pesmi o »Ribniški Alenčici« ter o »Strelcu in zakleti gospodični«, katerega lastnosti so razvidne v strelčevem značaju metalca strel. Ko Strelec ustrel, se spusti megla in začne padati droban dež (Šmitek, 2004, 165).

Zanimivi so zapisi [opomba 18] Antona Slodnjaka, v katerih knjižni lik starca spominja na Peruna ali Velesa. Pomembna je tudi omemba ohranjenih obredov ter pritožbe s strani Ljubljanske nadškofije. Ker je bil avtor romana literarni zgodovinar, se poraja vprašanje, iz katerih virov (poleg Valvasorjevih zapisov) je črpal navdih za omenjeni zapis. Za pojasnila bi bila potrebna dodatna arhivska raziskava.

2. 3. Ženski mitološki lik

Zaradi prisotnosti več variacij ženskega mitičnega lika moramo različice pojavne oblike že na začetku razumeti časovno večplastno. Prazgodovinska ideja ženskega mitološkega lika je Mati zemlja, ki jo povezujemo z vodo, smrtjo, rodovitnostjo, porodom in materinstvom. V slovanski mitologiji se lik Matere zemlje pojavi v različnih motivih, ki jim je skupna povezava z vodo, plodnostjo, porodništvom ter ženskimi opravili. Polabski Slovani so poznali boginjo Živo, v Kijevski Rusiji pa je bila edina ženska predstavnica panteona Mokoš, Perunova žena. Na severu Rusije so si Mokoš predstavljali kot žensko z veliko glavo in dolgimi rokami, ki ponoči prede. Upodabljali so jo s poudarjenimi prsmi,

dolgimi razpuščenimi lasmi itd. Z njo, njenimi opravili in njenim dnevom (petek) so bile povezane tudi številne prepovedi (npr. prepoved puščanja kodelje, tkanja, pranja perila, spolnih odnosov itn.) in posebni predpisi pri delu. Mokoš je prvo polovico leta žena Peruna, drugo pa Velesa (Toporov, 2002, 47–48). Katičič je v svoji rekonstrukciji ugotovil, da Mokoš v vlogi gospodarice čuva vhod v svet mrtvih, dovoljeno pa ji je tudi prosto sprehajanje po prostoru skozi celo leto (Katičič, 2011, 15–50). Mokoš tudi daruje in odvzema človeška življenja (Belaj, 2014, 54). Kot sta ugotavljala že Ivanov in Toporov se je balto-slovansko čaščenje Matere zemlje (Мать сыра земля, Mati vlažna zemlja) pozneje preneslo na Mokoš. V Sloveniji tako staroselska Baba kot slovanska boginja Mokoš privzemata lastnosti velike matere (Kropej, 2008a, 108).

Kot je razvidno v prilogi, v obravnavanem prostoru nanjo spominja toponim Makoše (vas je zgodovinsko znana tudi kot Makoš, Makuša, Makoša in Makusche). V Etimološkem slovarju slovenskih zemljepisnih imen dr. Marko Snoj sklepa, da je krajevno ime Makoše (Makoša) verjetno tvorjeno iz hipokoristika³ Makoš, ki je potrjen v poljskem priimku Makosz (Snoj, 2009, 250). V 17. in 18. stoletju ime Mokoši v raznih spisih nastopa v oblikah: Makoš, Mokošo, Mokša itn. (Radenković, 2013, 1594). Franc Metelko je v njegovi obravnavi bajeslovnih bitji, pri Mokoši navedel različice imena: Makoš, Mokošla in Makošla (Metelko, 1864, 206). Navedena imena močno spominjajo na različice imena vasi, kar še dodatno potrjuje moje domneve. Po imenu in izročilu [18, 19] sodeč lahko torej sklepamo, da je bila vas verjetno imenovana po slovanski boginji Mokoš. Toponim je v Sloveniji izjemen primer in vreden posebne pozornosti. Podobne toponime najdemo tudi pri drugih južnih Slovanih. Na Hrvaškem je v bližini Reke poznana vas Mokošica, pri Dubrovniku pa je vas prav tako imenovana Makoše. V Bosni in Hercegovini se v bližini vasi Ravno nahaja hrib, poimenovan Mukušina. Južno od Mostarja leži hrib Mukoša. Podobno kot slovenski potok Mokoš pa se vas blizu Zagreba imenuje Mokos (Katičič, 2011, 211). Razširjenost toponima dokazuje, da ne gre za osamljen primer. V Rusiji je Mokoš vplivala tudi na nastanek meja zgrajenih objektov, kar verjetno tudi pojasnjuje nastanek tovrstnih krajevnih imen (Toporov, 1983, 181). V Sloveniji smo do zdaj s tem božanstvom povezovali hidronim Mokoš. Kot ugotavljata tudi Hrobat (2010) in Kropej (2008b, 2008c) so se aduti, ki jih pripisujemo Mokoši, na Slovenskem dobro ohranili tudi v izročilu o Babi, Devi, Pehti, Torki in nekaterih ostalih bajeslovnih bitjih. Slovenci poznamo tudi Matoho ali Matogo, ki naj bi po ljudskem izročilu pomenila veliko oz. staro mater ali po Pletersniku neko strašilo (Kelemina, 1997, 208; Pletersnik, 1893). V slovenskem ljudskem slovstvu se ženski mitološki lik pojavi kot žena ali sestra Kresnika, imenovana Marjetica, Alenčica, Deva itd. Ob prihodu krščanstva so adute in podobo ženskega mitološkega lika nadomestile: sv. Marija, sv. Ana, sv. Petka ter sv. Marjeta, ki so jih pogosto častili, kot ugotavlja Pleterski, na mestih, ki so povezana z vodo (Pleterski: 1995; 1996; 2009). Na to povezavo nakazuje tudi izročilo [19] o vasi Makoše, ki naj bi nastalo prav zaradi izvira. V Ribniški dolini se je spomin na boginjo Mokoš zelo verjetno ohranil tudi v časopisnem članku [18], v katerem zapisovalec povezuje nastanek imena vasi z boginjo. Kljub temu pa so se tudi v različnih sorodnih mitoloških likih ohranili vsi aspekti, ki dokazujejo prisotnost njenega izročila.«

Najbolj izrazit mitološki lik, ki se pojavi v prostoru Male gore, je Baba [3; 33; 38]. Mitično Babo so pri nas do sedaj podrobno obravnavali Kuret (1994; 1997a, 1997b), Pleterski

³ Hipokoristikon je ljubkovalno ime, ljubkovalna beseda (SSKJ, 2014, 436)

(2012; 2014), Hrobat (2010; 2015), Kropelj (2008a; 2008b; 2008c) idr. Je po celem svetu splošno razširjen lik, ki ga širša folkloristična znanost podrobno obravnava šele zadnja desetletja. Med slovanskimi ljudstvi imajo Rusi Jago Babo, Belorusi Babo Jaho, Poljaki Jedz Babo, Slovaki Ježi Babo itd. (Kuret, 1997b, 83). Ukrajinci poznajo tudi kamnite nagrobne skulpture poimenovane Babe. Kuret je sklepal, da čez leto Baba nastopi kot diametralno nasprotje. Čez leto ima kot Zlata Baba lastnosti, povezane z vodo in rodovitnostjo, v zimskem času pa nastopi kot demonizirana »sredozimka« Baba Pehta (Kuret, 1994, 16). Pleterski meni, da gre zaradi razširjenosti lika verjetno za starejšo obliko imena ženskega mitičnega lika (Pleterski, 2014, 104). Treba je poudariti, da njeno izročilo nakazuje tudi na paleolitsko idejo velike matere zemlje. Kot ugotavlja tudi Hrobatova, Baba presega zgolj slovanske primerjave, saj so podobna izročila, reki in šege prisotne tudi v Italiji in Franciji (Hrobat, 2011, 44).

Anton Mrkun je že leta 1943 v svoji objavi Etnografija velikolaškega okraja – Kmetijstvo, trdil, da so Dobrepoljci v Kompoljah častili Babo, zato je tam še danes mnogo oseb s priimkom Babič (Mrkun, 1943, 21). V Ribniški dolini se je ohranila ljudska pripovedka o sredozimski različici Babe, ki jo je v 19. stoletju zapisal Anton Zobec. Avtor zapisa jo je opisal kot staro debelo babo, tudi kot čarovnico, ki prebiva v podzemeljskem kraljestvu.⁴

Na demoniziran ženski lik spominja tudi pripoved o dolenjevaškem ponoru Barbarov skedenj, imenovan tudi Berbarin skedenj. O Berbari sta se ohranila naslednja zapisa:

V okolici Dolenje vasi pri Ribnici vedo za demonsko bitje po imenu »Berbara«. Njeno domovanje je skala, imenovan »Berbarin skedenj«. Odnášala je otroke, zaradi česar so neubogljive otroke strašili: »Prišla bo Berbara⁵ in te odnesla.« (Müllner, 1900, 168). Kelemina je o dolenjevaški Berbari tudi zapisal, da zadržuje oblake in škoduje prirasti (Kelemina, 1997, 25, 201).

Njene lastnosti spominjajo na izročilo o Babi, ki ji tudi na Primorskem in v Beli krajini pripisujejo sposobnost spreminjanja vremena (Primer: Hrobat, 2010, 186–187; Zupanc, 1956). Prav tako tudi drugod po Sloveniji Baba prebiva v skalah, ki spominjajo na različne oblike npr. na peč (primer: Pegan, 2007, 156). Pomembno je omeniti tudi, da je bajeslovni lik v ponorni jami, kar nakazuje na povezavo z vodo in onstranstvom. Baba se tudi v prostoru Male gore pojavlja v bližini vode, v jami ali v dolini. Podobne prostorske situacije je obravnavala Hrobatova, ki je opazila, da se pod vrhi, ki jih povezujemo z gromovnikom, v veliko primerih nahaja monolitna kamnita Baba (Hrobat, 2008, 215). Skale antropomorfnih oblik so pogosto poimenovane Baba ali Dedec. Tovrstne prostorske posebnosti je doletela okamenitev zaradi preklinjanja sonca, storjenih grehov, trdosrčnosti, krivega pričanja, prelomljene zapovedi, ali pa nezvestobe in sovraštva (Cevc, 1974). Podobno kot v Podpeči [32; 33] naj bi v Savinjski dolini strela udarila v žensko, ki je prala na kvatrnih petek (Kuret, 1898, 490). Med kvatrnimi dnevi je namreč veljala prepoved predenja, peke in pranja perila.

Po Babi so imenovani tudi številni gorski vrhovi po Sloveniji in v drugih slovanskih državah. V prostoru pa jo najdemo tudi v toponimih (babino koleno, kolk, zob ...). V obravnavanem prostoru na tovrstna imena aplicirajo ledinska imena Babja njiva, Babne

⁴ Anton Zobec, Ribnica, 1876. Hrani arhiv ISN ZRC SAZU: ŠZ 7/47.

⁵ Berbara – ime je verjetno izpeljano iz besede barbar, na kar nakazuje tudi ime Barbarov skedenj. Barbar – pripadnik neciviliziranih ljudstev; nekulturen človek, surovež (SSKJ, 2014, 115) tudi sopenka za pogan, divjak.

Slika 2. Ponor Barbarov skedenj (Berbarin skedenj) v Dolenji vasi. Vir: Andrej Kranjc, Prispavek k poznavanju razvoja krasa v ribniški Mali gori. *Acta Carsologica*. 9 (1980).

rupe in Babne. Prostorsko posebnost lahko pojasnimo z izročilom iz Bohinja in Babnega polja, kjer se je ohranilo izročilo o ležeči Babi (PleTERSki in Šantek, 2012), ki spominja na balto-slovansko izročilo o Materi zemlji. Asociacijo na Mater zemljo v prostoru bi lahko v našem primeru našli tudi v stari vraži, ki jo je v Ribnici zapisal Anton Zobec:

O materi božji pa to mislijo: Ako kdo s šibo po tleh tolče, da njo po glavi, ako ženska zvižga, se ona joka in ako kdo »svojo vodo« v kako drugo »spušča«, da jo materi Božji na glavo. (Arhiv ISN ZRC SAZU: ŠZ 7/217).

Podobne prastare mitološke predstave najdemo tudi med vzhodnimi Slovani, npr. poljski pregovor pravi: Kdor namenoma tolče po zemlji, tolče po materi in zemlja ga zato po smrti ne sprejme. V Ukrajini pa pravijo, da kdor travo ruva, puli lase svoji materi. Če na Poljskem pljunejo na zemljo, rečejo: »Ne nate, sveta zemlja!« (Ovsec, 1991, 294–295 po Moszyński, 1967, 511). V nasprotju s tem pa so v Ajdovščini pljuvali in udarjali po Šmrkavi Babi (Hrobat, 2010, 198), medtem ko so v kraškem in lugarskem izročilu pravili otroku, ki je padel na tla, da je poljubil Šmrkavo Babo (Hrobat, 2013, 154).

Podobno kot v Velikih Laščah [41] so na Babnem Polju verjeli, da se v izviru Trebuhovica rojevajo otroci (PleTERSki, 2012, 71), ki jih prav tako pride uloviti Babica (Ožbolt, 2004, 217). Vaščani na Ravnjah (Štanjel) so otrokom ob vprašanju, kako prihajajo na svet, razlagali, da vaška babica poklekne pred neko skalo ob cesti Štanjel–Branica in moli. Tedaj se skala odmakne, iz luknje pa potem pride novorojenček (Šmitek, 2012, 22; po Premrl, 2001). Slednja pripoved morda tudi pojasnjuje analogijo na načine pokopa in idejo reinkarnacije v Koblarski jami. Kamen je torej simbolična meja med življenjem in smrtjo ali med tem in onim svetom (Šmitek, 2012, 37). Slednje pripovedke v povezavi z vodo ali kamnom torej nakazujejo na starejše arhetipe Matere zemlje (tudi Mokoš), ki sprejema umrle in rojeva novo življenje.

Slika 3. Jakob Pogorelec, *Baba z dvignjenimi rokami* (Slovenski etnografski muzej, EM 2122, foto: Andrej Dular).

Lik mitične *Babe* se pojavi tudi v dolenjevaški lončarski obrti. Leta 1941 je Slovenski etnografski muzej od Jakoba Pogorelca (1903–1945), izdelovalca lončenih igrač, odkupil zbirko plastik iz njegove delavnice, ki so predstavljale prizore iz kmečkega življenja ali osebe iz ljudskih povedk. Med drugimi se pod inventarno številko 2119 pojavi tudi figura naslovljena »Baba« z dvignjenimi rokami. Figura *Babe* ima močno poudarjene prsi, na desni strani ima naslikan simbol luninega krajca, na levi pa polne lune, zemlje ali sonca. Simboli in spolni atributi na figuri očitno nakazujejo na arhetip božanstva rodovitnosti.

Funkcije, ki jih pripisujemo Mokoši, so se v Ribniški dolini najbolj ohranile v izročilu o sv. Ani. V ribniškem izročilu [1; 4] lahko tej svetnici pripišemo zavetništvo rodovitnosti, poroda, lepega in grdega vremena. Med drugim je tudi zavetnica mater, gospodinj in obrtnikov. Izročilo opisuje

svetnico kot utelešen lik, ki prebiva v jamah, hodi po dolini in prinaša otroke. Otroci so se po ljudskem izročilu rojevali v vodnjaku ali kraških jamah, kar potrjuje pomembno povezanost izročila z vodo in onstranstvom. Lik svetnice so pri Novi Štifti imenovali tudi Sveta žena [3]. Izročilo spominja na lastnosti Mokoši, ki je žena, zavetnica vode, ima ključ do onstranstva, dovoljeno pa ji je tudi prosto sprehajanje po prostoru skozi celo leto (Katičič, 2011, 15–50). Podobne lastnosti Mokoši so razvidne tudi v pripovedi o Glaževi gori, v kateri prebiva Rojenica. Njene funkcije so razvidne tudi v izročilu o Tenteri [14]. Jeri je dovoljeno, da prosto hodi po prostoru, skrbi za hrano in ima dostop do podzemlja (onstranstvo). Ime zelo verjetno izhaja iz sv. Jedrti (Gertrudis, Jera), ki velja za zavetnico preje ter ima stik z onstranstvom in dušami umrlih, ki jih varuje prvo noč po smrti. Kuret sklepa, da je sv. Jedrt najverjetneje nadomestila neko predkrščansko žensko božanstvo (Kuret, 1989, 106–107). Izročilo, navezano na zavetništvo Mokoši, se je morda ohranilo tudi v pripovedki o Tkalčji jami [24]. Danes se zdi malo verjetno, da bi človek iskal prostor za tkanje prav v jami, zato je zelo verjetno, da so ljudje iskali pojasnilo za ime jame v lokalnem priimku Tekavec, katerega razlaga se je pozneje združila s prvotnim mitološkim izročilom.

Podobne lastnosti ženskega mitičnega lika ima tudi rimska boginja Cerera, na katero morda spominja hidronim Cereja v Velikih Laščah, toda možno povezavo bo morala potrditi etimološka znanost.

Sv. Ani podobno izročilo je razvidno tudi v slovensko-germanski Pehti oz. Pehtri babi (Frau Holle). Kot ugotavlja Mencej, je v mnogih verovanjih tudi Pehta povezana z vodo in indoevropskimi predstavami o smrti. Med drugim naj bi Pehta prinašala otroke ter jih tudi odnašala v votline v gori, zato v švicarskem Entlebuchu pravijo, da iz potoka Seltenbach prihajajo majhni otroci. Blizu Lusern (severna Italija) je po izročilu v jami prebivala Pehta z majhnimi otroki, po drugi različici pa nerojene otroke čuva na pobočju v Wasserkufenu.

Podobno tudi na Sedmograškem pravijo, da Frau Holle v jamah, gorah in vodnjakih čuva nerojene otroke (povzeto po Mencej, 2009, 199, citirala po Timm, 2003, 259–62; prim. tudi Uther, 1999, 943, 948; Gliwa, 2005, 211). Slovenska Pehtra baba ima sicer ime, izposojeno iz nemškega sveta, vendar pa je njeno izročilo starejše in ima korenine tako v verovanjih staroselcev kot tudi Slovanov (Kropej, 2008a, 107). Tudi njena podobnost z obravnavanim izročilom nakazuje, da je šlo pri tovrstnih izročilih najverjetneje tudi drugod za mešanje starejših indoevropskih plasti izročila s kasnejšim ženskim mitološkim likom. To zanesljivo potrjuje, da je tudi sv. Ana najverjetneje nasledila starejše ženko mitološko izročilo.

2. 4. Glavni slovanski mit v prostoru

V prostoru gore se je ohranilo tudi izročilo, ki nakazuje na zgodbo o glavnem slovanskem mitu. V pravljici o Tobakovi hruški [12] nastopa literariziran junaški lik, ki poskuša kači ukrasti krono, kar spominja na glavni slovanski mit boja med Perunom in Velesom oz. Kresnikom in htonskim bitjem, saj se kačja kraljica v slovenskem ljudskem slovstvu pojavlja tudi v variaciji kačjega kralja (primer: Pohorski, 1858, 374). Pripovedki o plezanju na goro in konfliktu med junakom in kačjo kraljico je na območju Ribnice in Velikih Lašč zapisal tudi Fran Sreboški - Peterlin. V pripovedki o plezanju na goro se junak poteguje za krono. Med drugim izvemo, da junaku pri nalogi pomaga Rojenica, ki prebiva v podzemlju (Fran Sreboški - Peterlin v okolici Ribnice in Velikih Lašč leta 1870. Hrani ISN ZRC SAZU: ŠZ 7/217,46), kar bi lahko nakazovalo na Mokoš. V drugi pripovedki junak na konju ubeži kačji kraljici, potem ko jo ta ukani (Fran Sreboški - Peterlin v okolici Ribnice in Velikih Lašč leta 1870. Hrani ISN ZRC SAZU: ŠZ 7/217,5). V zgodbi o jami Tentera [14] lahko razberemo tudi lastnosti izročila o Devinem skoku. V različicah se dekle srečno reši ali pa si izbere častno smrt pred zasledovalcem. S tem se poistoveti z junaštvom, svetništvom ali mučeništvom (Šmitek, 2004, 226; Peisker, 1926). Analogija izročila je razvidna tudi v ribniški zgodbi, kjer se Jera vrže v jamo na zmaja ter s tem reši ljudi pred zlobnim graščakom. Prisotnost treh likov nakazuje tudi na lastnosti praslovanskega mita, po katerem v nekaterih variacijah Perun kaznuje Mokoš zaradi varanja z nasprotnim likom, zato je to, sklepa Šmitek, znamenje razpada oz. degeneracije mita (Šmitek, 2004, 226). Tudi konfliktu v zgodbi o Tenteri sledi sprostitev voda in ureditev kozmosa, kar je značilno za praslovanski mit.

2. 5. Kozmična poroka

Simbolika mitične poroke, ki nastopi spomladi, se je ohranila tudi v prostoru gore, na to pa aplicirajo tudi številne spomladanske ter poljedelske šege.

Mitični par se v prostoru Male gore pojavlja na različnih lokacijah skupaj ali vsak posebej. V prostoru na mitološki par npr. kažeta grof in grofica v pripovedki o Tenteri [14] ter pripoved o škratu in škratovki iz Tomčeve jame [36]. Morda ni naključje, da se v bližini Tomčeve jame nahajata tudi jami Kraljica in Kraljiček [37], v katerih so prav tako prebivali škrtati. Nanju spominjata tudi že omenjena pogorni mož in žena.

V prostoru ležijo tudi slikovite kamnite stene Sv. Ane, s katerimi se prepleta zgodba o Okameneli svatih [9]. Podobne različice zgodbe poznamo tudi v Ribnici, v Zagorski dolini pa se tako imenuje niz kamnitih osamelcev. Ljudsko izročilo je splošno razširjeno tudi med drugimi slovanskimi ljudstvi. Đermek sklepa, da v zgodbi o svatbi doleti kazen

z okamenitvijo neveste in ženina zaradi incestne zveze med bratom in sestro, ki spominja na zvezo med Jarilom in Maro, ki ju kaznuje Perun (Đermek, 2009, 224). Spremenitev v različicah pripovedke povzroči nadnaravna sila ali Bog, včasih pa dogodek spremlja tudi bliskanje in grmenje (Cevc, 1974, 103), kar nakazuje na lastnosti gromovnika. Tone Cevc sklepa, da gre pri tovrstnih pripovedkah morda za spomin na predkrščanska verovanja o sončnem božanstvu (Cevc, 1974, 106). Incestna zveza je razvidna tudi v pripovedni pesmi Trdoglav in Marjetica, ki je bila v dveh različicah zapisana tudi v Ribniški dolini.

... Tako Trdoglav govori:

»Oj kaj ti pravim, grofič mlad,

tisto je ta-prava sestra tvoja:

nikar ne stor greha tega,

de b jo za ženo vzel!«

(Matevž Ravnikar - Poženčan, NUK: MS. 483, I, 80).

Kot zanimivost bom izpostavil še šege, ki so se ohranile v okolici obravnavanega prostora. Baba in Dedec samostojno ali skupaj nastopita na pustnih sprevodih tako v Sloveniji kot tudi v širšem slovanskem prostoru (Hrobat, 2010, 193). Tovrsten spomin na mitični par se je med drugim ohranil tudi v pustnih šegah v Dobrepolju in Ortneku. V Dobrepolju baba in mož po hišah pobirata darove, popoldne pa skupaj opravljata tudi obredno oranje (Kuret, 1984, 286). V Ortneku je bil par v pustnih sprevodih imenovan preprosto ženin in nevesta (Kuret, 1984, 284), na Velikih Poljanah pa je bil imenovan tastar in tastara. Tudi v ostalih indoevropskih poljedelskih šegah pogosto nastopa mitični par, ki s ponovno poroko simbolizira hierogamijo zveze neba in zemlje (Eliade, 1992, 35). Rahljanje zemlje pred setvijo so nekoč opravljali samo s palico. V davnini je imela v kozmični predstavi sveta palica v odnosu z »Materjo zemljo« vlogo in pomen phallusa (Kuret, 1984, 83), ki jo je pozneje nadomestil plug. Prisotnost moškega in ženskega lika v tovrstnih šegah očitno nakazuje na kozmično poroko, ki nastopi ob začetku novega letnega časa. Tovrstne poroke, rituali so s tem posnemali kozmološka božanska dejanja, ki so prinesla prenovitev leta, rodovitnost, zdravje in srečo (Eliade, 1992, 18, 37–38).

Mitični par in tovrstne kozmične ideje pa niso povezane le s porokami, ampak tudi z drugimi obredi (Eliade, 1992, 36). Ženski in moški mitični lik se posamično ali skupaj pojavljata v poljedelskih šegah, njihove sledove pa je mogoče opaziti tudi pri obrtnih izdelkih. Tako je bilo npr. čaščenje zadnjega pšeničnega snopa nekoč splošno razširjena šega pri slovanskih ljudstvih. Poljski kmetje so tiste, ki so zavezovali poslednji snop, imenovali baba ali ded. Na Moravskem in v Ukrajini so zadnjemu snopu pravili Baba (Ovsec, 1991, 187–188). V Dolenji vasi so ob žetvi zadnji zvezani snop imenovali Baba in ga v skednju postavili na vrh zloženih snopov. V Globeli in Nemški vasi so v zadnji snop dali kakšno poleno, rekli pa so mu štrukelj ali pa *vdovc* (Kumer, 1968, 58, povzeto tudi iz Otel II, 151). Analogijo agrarno rodovitne šege zasledimo tudi v šegi, zapisani v Žlebiču [14; 15], kjer so zadnje prgišče pšenice darovali vodi. Kot je razvidno iz pravlјice o Tenteri, so pšenico stresali v spomin na Jero, kar kaže na čaščenje ženskega božanstva, povezanega z vodo in rodovitnostjo.

Šege, povezane z vegetacijskim ciklom, so se zelo verjetno odvijale tudi v Koblarski in Gregčevi jami, v prvi je niša, ki vzbuja asociacijo na vulvo, v drugi pa falusoidni kapnik. Jami podrobneje obravnavam v prilogi.

3. Pripovedi o mitološki pokrajini

3. 1. Mala gora – jugozahod – Ribnica

Sv. Ana

Najbolj slikovit vrh Male gore je prav zagotovo hrib Sv. Ana, poimenovan po stari romarski cerkvi, ki še danes gleda na Ribniško dolino. Gotska cerkev sv. Ane je najvišje ležeča cerkev v Ribniški dolini. Stoji na slemenu enako imenovanega hriba Sv. Ana (963 m) na nadmorski višini 920 m. Cerkev se prvič omenja v urbarju iz leta 1576 (Skubic, 1976, 256). Čaščenje sv. Ane se je širilo na Angleškem od leta 1378, na Danskem od leta 1425 in na Nemškem konec 15. stoletja. S tem se preko Augsburga okoli leta 1500 začne njeno čaščenje širiti tudi na Kranjskem (Južnič, 2008, 66; Steska, 1903, 139–140). V Valvasorjevem času so bili v cerkvi trije oltarji: sv. Ane, sv. Uršule in sv. Neže (Valvasor, 2009, 1624). Danes ima cerkev le oltar sv. Ane. Zaradi visoke lege je v času turških vpadov vrh Sv. Ane služil tudi kot eno od številnih opozorilnih kresišč, ki so potekala od Kolpske doline do Ljubljane. Cerkev je bila nekdanj znana romarska točka; po trenutnih virih in listinah sodeč, je cerkev v Ribniški dolini najverjetneje tudi najstarejša, ki je posvečena ženski svetnici. Pozneje so se ji pridružile še Marijine cerkve v Goriči vasi, Novi Štifti, Sodražici in na Gori. Na nedeljo, po godu sv. Ane so ljudje romali na Malo goro ter se udeležili maše v cerkvi (Arko, 2004, 32).

Ljubiteljski arheolog Jernej Pečnik je v svojem spisu o kranjskih gradiščih menil, da je na mestu Sv. Ane nad Ribnico bilo nekoč eno najobširnejših gradišč. Slednje gradišče je vključil v sicer slabo definiran spisek gradišč, ki so bila obdana z dvema ali tremi nasipi ter imajo okrog sebe več gomilnih grobišč (Pečnik, 1894, 8).

Krajevni leksikon Dravske banovine omenja, da je bil v času turških vpadov okrog sv. Ane tabor in tedaj naj bi bilo zidovje še vidno (Bogataj idr., 1937, 220).

Slika 4. Cerkve Sv. Ane. (Foto: Matevž Petrovič).

Nekaj skrivnostnega je bilo za ljudi to pribežališče na gori, zato so ga tudi opletli s skrivnostnimi domislicami, je zapisal Anton Skubic v opisu cerkve sv. Ane (Skubic, 1976, 256). Pripovedke, legende in šege, vezane na svetnico, so bile nekoč splošno razširjene po Ribniški dolini.

[1] *Sveta Ana je velika svetnica. Na Mali gori nad Ribnico stoji samotna in tiha cerkvica njej na čast. Stari ljudje pripovedujejo, kako je ta cerkvica nastala:*

Bila je silna vročina, solnce je pripekalo, studenčki so usahnili. Tedaj pa se je pojavila sveta Ana in šla počasi proti Mali gori. Pot je bila strma in gosto porasla. Velike in težke skale so se dvigale proti nebu in izžarevale silno vročino. Sveta Ana je šla kar naprej, bila je bosa in ostro kamenje jo je zbadalo. Opirjemala se je dreves in skal, da ni zdrčala nazaj in padla v prepade in jame. Ko je prišla sredi poti in se je videl že vrh, je sveta Ana radostno zaklicala: »Tam gori bi rada cerkvico!« Stopila je na skalo, se je oprijela z roko in se vzpenjala više in više. In ugreznila se ji je noga v skalo kakor tudi palec od roke. Ta skala se vidi še danes. Vendar pa je noga že odlomljena, vidi se samo še palec od roke. To skalo poljubljajo romarji, ko romajo k sveti Ani.

Prispela je počasi na vrh. Tam je bival kmet, ki se je naselil sem gori vsled bojazni pred Turki. Sveta Ana je hotela piti kapnico, ki jo je imel kmet še samo malo. Ko je izpila požirek vode, je izrazila željo, naj bi tu sezidali njej na čast cerkvico. Takoj nato je začel padati rahel dež, namočil je suho zemljo in napolnil prazno kmetovo kapnico z vodo.

Res so sezidali cerkvico njej na čast. Pa tudi pred krvoločnimi turškimi napadi je bilo varno zavetišče. Čudno je namreč to, da ni nobene poti, ki bi držala k tej cerkvici. Skrita je med smreke in druga drevesa, obdana od sivih in visokih skal. Le strma in skrita stezica vodi k njej. Vsako leto dvakrat priromajo romarji k naši stari mami, sveti Ani.

Okolica svete Ane je polna kraških jam in prepadov, ki se včasih prav malo vidijo, zato je nevarno hoditi tam okoli. Bajka pripoveduje, da so v teh jamah čisto mali otroci, ki jih ima sveta Ana v svojem varstvu in jih nosi v dolino. Ko smo bili majhni, so nam rekli, da nas je prinesla sveta Ana.

*Stara pesem poje: Sveta Ana, stara mama
nas vse lepo zibala (Miholič, 1936, 7).*

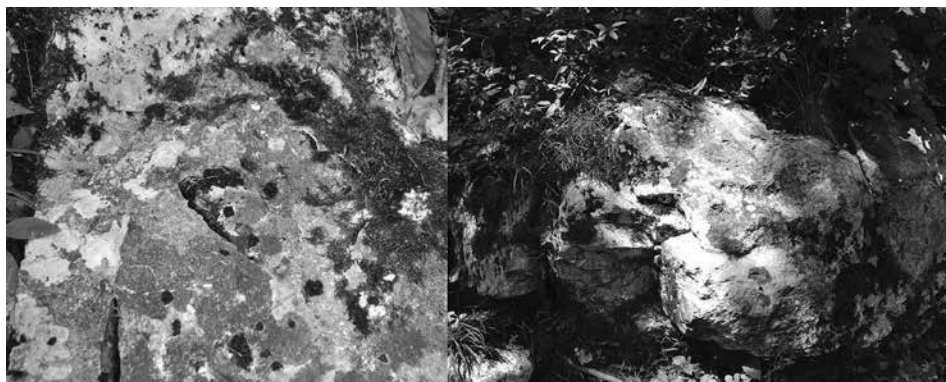
Po drugi različici, katero sem zabeležil na terenu v Velikih Poljanah in Ribnici, so domačini otrokom pravili, da so se rodili »pri sv. Ani v štirni,« (primer: Arko, 2004, 32).

Skupno mnogim povedkam o krajih, kjer se pojavljajo zgodbe o svetnikih, so tudi kamnite stopinje. Podobno izročilo se pojavi tudi v obravnavanem prostoru. Na terenu sem zabeležil več različic izročila.

[2] P: *Ko je šla sveta Ana gor, je puščala stopinje in ko smo šli tam skoz, je zmerej oče reku: »Poglej, vidš klele je pa sveta Ana počivala.« No, pol pa spet naprej, ko je šla prou gor k cerkvi, je pa prou znamenje v skali, ko je dala prst notr.*

O stopinjah svete Ane mi je pripovedovala tudi pripovedovalka iz Žlebiča, ki se spominja, da so si kot otroci zaradi velikosti stopinj predstavljali sv. Ano kot velikanko.

Tovrstne prostorske posebnosti imajo številne vzporednice po Evropi in tudi zunaj nje. Številne primere naravnih ali vgraviranih stopal pa najdemo že iz časa bronaste in železne dobe (Šmitek, 2012, 28).

Slika 5. Kamen s stopinjo sv. Ane (Foto: Domen Češarek).

[3] Ženski lik, ki je prinašal otroke in hodil po dolini, so v nekaterih krajih Ribniške doline imenovali drugače. Domačini, ki prebivajo pod vrhom Sv. Ane, stopinje pripisujejo sv. Mariji. Pri Novi Štifti nad Sodražico pa so svetnico imenovali Babca ali Sveta žena (Ožbolt, 2004, 217–218.)

[4] Kot je razvidno že v izročilu o Sv. Ani, je svetnica prevzemala tudi zavetništvo vremena. K cerkvi so v ta namen poleti, ko ni bilo dežja, hodili prosit za dež, če je bilo dežja preveč, so prosili za lepo vreme (Golouh, 1997, 12).

[5] Po ljudskem prepričanju naj bi potok Tržiščica skozi ponor Tentera odtekal v jezero pod Sv. Ano. *Pravijo, da je pod Malo goro jezero, vendar videl ga še nihče ni* (Vodopivec, 1936, 29). Pričevanje o jezeru je še vedno živo tudi med ribniškimi jamarji. O jezeru mi je član jamarske družine, pripovedoval naslednjo pripoved.

P: Tastar Božiček iz Strug je zmer pravu, da je pod Malo goro jezeru, pa na splošno je blu nekda j takšnu prepričanje.

[6] V prostoru hriba sv. Ana se v naslednji povedki pojavi tudi lik divjega moža.

P: Pa na Zaplečem vrhə glih taku /.../ tut tam so nekje reklə, de je, in so me strašilə: »Le pejdi tam, te bo divji mož dobil.« Te bo divji mož dobil, tu je reku oče: »Kar pejd, hodi tam, veš kə je tista jama⁶, tam je divji mož«. Tu so pripovedoval.

Ajdovsko mesto

Po ljudskem izročilu z Brega naj bi pod Sv. Ano nekoč stalo »ajdovsko mesto«, ki se najverjetneje navezuje na gradišče, ki ga je omenjal Pečnik (Skubic, Lesar, 1976, 6).

Po pripovedovanju Ribničanke naj bi se nekdanje ajdovsko mesto nahajalo v dolini Prdec⁷ (imenovana tudi Nosanov prdec) pod kmetijo Seljan, na mestu, kjer je nekda j bilo vaško smučišče. Spominja se, da so bili tedaj okoli doline še vidni ostanke zidovja. Na območju ledinskega imena *Prdec* sem v Nosanovi dolini našel polkrožne ostanke morebitnega zidu

⁶ Jama na Zaplečem vrhu je v katastru jam registrirana kot Jama dveh bratov.

⁷ Prdec je tudi ledinsko ime za vzravnani del brške poti, po katerem se imenuje tudi bližnja Nosanova dolina, imenovana tudi Nosanov prdec ali dolina Prdec.

ter večji kamen v njegovi sredini. Okrog doline je vidnih več zapuščenih poti, obloženih s kamnom, ki bi lahko bile tudi nekdanje terase. Spomin na ajdovsko mesto se je morda ohranil v naslednji šaljivi pripovedki:

[7] P: *Moj oče je prpodvou: Marjanca, ki je švercala saharin, pa so jo žendarji dubli pr Prdci, ne. Pa so jo vprašali, so jo legitimiral. Pa je bla kar tihu. Pa so jo vprašal za ime. Pa je rekla: Marjana izpod Seljan grada, mestu Zapuže, grofova vrnilca*⁸. *Ta naslov jim je dala, pol so jo pa iskal pa jo nikjer niso dubli. Pol je blu stvarnu tu mestu, tku še takrat mišlenu, ne.*

Zaradi Pečnikovega objektivnega uvrščanja gradišč je poznejše zgodovinopisje gradišču na Sv. Ani pripisovalo več nasipov z gomilami. Terenske raziskave arheologa Marka Freliha so pokazale, da so ob različnih terenskih delih pri obnovi cerkve v okolici planinskega doma naleteli na ostanke posod, ki jih je datiral v obdobje železne dobe in srednjega veka. Ob tem je kljub dobro ohranjenim terasam, na katerih so morda nekoč stale hiše, podvomil, da je šlo za običajno naselje. Prostor so po njegovem mnenju uporabljali samo za občasno bivanje ali pa za obredne dejavnosti (Frelih, 2004, 13). Tudi v registru nepremičninske kulturne dediščine je navedeno, da je arheologom kljub navedbam strokovne literature o trojnem nasipu ter dveh gomilah, uspelo locirati le vidno teraso.⁹ Zanimiva je tudi navedba o ostankih protiturškega tabora pri cerkvi sv. Ane. Tovrstne trditve in vprašanja bodo rešile šele poglobljene arheološke raziskave. Vprašanje o obsegu in kraju morebitnega gradišča je zato z današnjega znanstvenega stališča nerešeno. Možen obseg gradišča bi lahko prikazali podatki programa LiDAR. Na slemenu Sv. Ane je iz sloja razvidna prostorska anomalija naravnega ali umetnega izvora, ki v dveh lokih obkroža vrh gore. Ne izključujem tudi obstoja več prazgodovinskih naselji.

Slika 6. Nosanova dolina pod Prdcem. (Foto: Domen Češarek).

⁸ vrnila nar. lesa (plot, ograja, vrata), ki se sama zapira: polomljena, preperela vrnila (SSKJ, 2014)

⁹ Register nepremičninske kulturne dediščine: <http://giskd2s.situla.org/rkd/Opis.asp?Esd=13407>

Kresišče

[8] Tik pod cerkveno brežino se nad prednjimi stenami hriba Sv. Ane nahaja manjša platforma, ki je služila kot kresišče. Kot mi je pripovedoval domačin, so na Sv. Ani ob kresni noči tudi zakurili kres, ki pa je stal nižje pod cerkvijo, namenoma zato, da ni motil opozorilnih kresov.¹⁰

Stene Sv. Ane

Stene Sv. Ane (945 m) so kamnite stene, ki tik pod vrhom Sv. Ane (Na skali: 963,4 m), gledajo na Struško dolino.

[9] Na nastanek kamnitih sten se navezuje razlagalna pripoved o svatih, ki so okameneli, ker je nevesta preklela sonce. Okameneli so z udarcem strele (Stanonik, 2003, 19–20).

Gomila na Prikovcu

Nasproti vrha Sv. Ane leži vzpetina Prikovec (883 m), na kateri se nahajajo ostanki domnevno prazgodovinskega gomilnega grobišča. Gomilo naj bi v prejšnjem stoletju prekopal amaterski arheolog Jernej Pečnik.¹¹ Ob gomili stojita dva ležeča kvadra, ki bi utegnili biti tudi megalitskega izvora. Gomila ni registrirana v Registru nepremičninske kulturne dediščine.

Škauba

Škauba v Mali gori je naravno korito ter edini izvir z naravnim vodnim zajetjem v predelu hriba Sv. Ane. Ob čiščenju korita so na dnu našli keramiko, ki je datirala v antiko ter zgodnji srednji vek. K Škaubi so nekoč domačini s kmetije Seljan hodila napajat živino.¹²

Slika 7. Škauba. (Foto: Domen Češarek).

¹⁰ Informacija: Jože Oberstar – Seljan, 20. 7. 2014

¹¹ Informacija: Tone Oberstar – Seljan, 28. 9. 2015

¹² Informacija: Tone Oberstar – Seljan, 28. 9. 2015

Dve kamniti škaubi se nahajata tudi v bližini vasi Dolenji Lazi, o katerih sem na Bregu slišal naslednje izročilo.

[10] P: *Sama se spomnim še ene take skale, tudi v Mali gori od Zapuž gor; pozabila sem ime, ker smo v tisti gozd pogosto hodili še v mojem zgodnjem otroštvu. Tja je hodila tudi kača vodo pit, tako so rekli, zato nas je bilo strah in si nismo upali do nje.* Podobno je pripovedoval tudi drugi pripovedovalec, ki je bil tedaj prisoten na terenu. V otroštvu so nas strašili, da hodijo k laški Škaubi kače vodo pit.

Kapela srca Jezusovega¹³

Kapela srca Jezusovega na Mali gori je bila zgrajena leta 1910. V zahvalo jo je dal zgraditi Fortunat Lovšin iz Goriče vasi. Prvotno je bil v kapeli kip srca Jezusovega, ki je bil med drugo vojno uničen. Mimo te kapele so romali tudi verniki iz Strug, ko so šli v Ribnico, k Sv. Križu, Novi Štifti (Ipavec, 1997, 91), na terenu pa sem izvedel, da so se pri kapeli ustavljali tudi, ko so romali k sv. Ani. V bližini kapele je nekoč obstajal občasen izviri, pri katerem so se ustavljali popotniki in romarji.

Kobilji vrh

Pod ravnico Prdec se spušča nizko gričevje s Kobiljim vrhom, ki zaključuje rob Male gore. O hribu sem od pripovedovalke izvedel naslednjo pripoved:

[11] P: *Jest se najbl spomnm tega, ku je prpodvou, de je biu u Malə gorə, mislm, da z nekom še in je drva prpraulou. In je blu treba vse tistu do konca narest, tista drva naložt in se je začelu mračit. Pala je nuč, ku so nalužlə. In se odprauta pol dol iz Male gore, pa dva kojna sta mela, konjsko vprego, pa krcle naložene, tista drva. In pa ku prideta do Kobiljega vrha, se zaslišə za njima: »Počakaaj!« Pa nekdu kliče: »Počakaaj!« Pa se ustauta, poslušata in vse utihne. Gresta naprej in mislta, tu se nama je le zazdelu. Kar naenkat spet: »Počakaaj!« U tistem pa kojna skočjo, pobezlajo. Onadva sta dol skočila s tistega voza. Kojnə pa udri dol po cestə in nekoku sta se tista kojna osvobodila tiste vprege in vuz je šu po svoje. Onadva sta bežala u vas in so pol drug dan pršlə nazaj rešvat. Kojna sta sama pršla u štalo. In nekdu se je spet vical. Tega vicanja je moglu bit dost. Zdej kakšna duša, ku se je ponesrečla, kakšn gozdar. In je strašilu.*

Tobakova hruška

Ledinsko Ime *Tobakova hruška* se navezuje na predel ob brški poti, ki teče od Brega proti Sv. Ani. Na tem mestu še danes raste stara hruška, po kateri se imenuje to območje. Hruška naj bi bila predhodnica starejše. Z ledinskim imenom se prepletajo mnoge ljudske pripovedke.

Po osvobajanju izpod krute samovolje graščaka so tudi v ribniškem okraju izkoristili priložnost, da so postali tihotapci; tihotapili so posebno s tobakom. Na takih pohodih so se shajali v Mali gori pri neki hruški, ki še dandanes nosi ime »tobakova hruška« (Skubic, 1976, 416). To ime nosi že iz davnih časov, iz nekkih ustnih izročil celo iz 15. stoletja (Mihelič, 2007, 35). Kar nekaj domačinov je opozorilo, naj bi v Tobakovi hruški skrivali tudi tobak.¹⁴

¹³ V bližini kapele srca Jezusovega se nahaja tudi ledinsko ime »pri Smrkovem štoru«, pri katerem so se po ljudskem izročilu žene poslavljale od mož, ko so odhajali prodajat suho robo. Zaradi objokovanja žensk je nastalo ledinsko ime.

¹⁴ V spomin na Tobakovo hruško danes domačini v sklopu dogodkov društva »Veter« iz Brega na tem mestu prirejajo gledališko igro *Pot k Tobakovi hruški*.

[12] V Mali gori na Vdovčevim lazju pod Tobakovo hruško se nahaja velika skalnata pečina. Bilo je na dan sv. Marjete, ko je pred kakimi šestdesetimi leti zgodaj zjutraj Božični Jakob, klicali so ga menda zato tako, ker se je rodil ravno na Božič, gnal svojo kravo past na pašnik, ki se imenuje zidanica. Ko prižene tja, se usede kraj pota in si žvižga in poje, med tem z nožkom lepo opiše leskovo palico in jo potem veselo ogleduje. Ker ima krava dobro pašo, se brez skrbi uleže na lepo tratico blizu leskovega grma. Kar zasliši lepo žvižganje, misleč, da je prišel brat za njim, se začne ozirati okrog, a nikjer nič ne vidi. Ko se ozre na grm, vidi velikega gada, ki se je nato brž vrgel v klopčič zvit za njim in pahnil sapo vanj. Jakob je malo bežal, pa kmalu ni mogel več naprej, ker ga je gad omamil, nezavest ga je obšla in tako je ležal več ur. Krava je odšla kar sama domov. Tedaj ga je šel brat Jože v skrbeh iskat.

Vedela je vsa vas Dolenji lazi, da se ta dan koplje kraljica kač v sončnih žarkih, pod Tobakovo hruško v Vdovčevim lazju, in da takrat odloži svojo diamantno krono.

Zato se odloči Matjaž, najpogumnejši cele vasi, zjezditi brezega konja in hajd, v Malo goro h gadni. Pot ga pelje mimo spečega Jakoba. V velikem diru zavpije proti dolini, kje leži Jakob ves bled, in da komaj diha. Jože ga zdrami in ga komaj spravi pokonci. Jakob pa v svoji slabosti komaj pove, kako ga je gad omamil in na Jožeta oprt težko gre proti domu.

Matjaž pa hiti proti gadni, da bi ne bil prepozen. Ravno prav pride na svoj cilj in zagleda, da je po pečini vse polno kač, ki so vse mirne, nobena se ne gane, v sredi njih zagleda njih kraljico, ki ima na glavi krono, ki se lepo blešči. Tudi ona je mirna in leži brez skrbi, ker jo stražijo njene služabnice. V tem zazvoni pri Sv. Ani poldne, kraljica se zgane, urno odloži krono in se zopet mirno uleže in zasp. Matjaž skoči, urno pograbi krono s krasnimi diamanti, jo dene v žep, skoči na konja in ga zapodi v dir proti domu. Kače se zganejo, jo uderejo za njim, se prekopicavajo. Neka kača dohiti konja in mu urno skoči pod rep. Ko pride Matjaž na ravnino, misli, da je na varnem, pogleda krono, skoči s konja, ga ves srečen pogleda, ali tedaj se izpod konjskega repa iztegne dolga kača. Useka ga v roko, Matjaž zavpije, konj se prestraši in zbeži proti domu. Domači videč samega konja, gredo po sledu iskat fanta. Na Kurji gorici najdejo mrtvega Matjaža vsega črnega od groznega kačjega strupa in žalibog brez dragocene kačje krone (Pakiž, 1937, 48–49).

Babja njiva

Babja njiva je ime nekdanje njive, ki jo danes zarašča travnik. Leži ob vasi Dolenji Lazi. Pojasnila o mitičnem imenu njive terensko nisem dobil, ohranil pa se je naslednji opis njive.

[13] Nekoč se je njiva udrlo, mimo je vozila steza, bali smo se hoditi po njej, da se še nam ne bi udrlo (Zajc, 2005, 11).

Rajni vrh

V bližini Kobiljega vrha se vzpenja tudi Rajni vrh¹⁵. Nekdaj je bil na tem mestu kamnolom, kar je še danes vidno (Zajc, 2005, 11). Ime je etimološko najverjetneje sorodno Rajski gori in podobnim imenom.

¹⁵ rajni – izpeljano iz raj, pridevnik rajni torej prvotno pomeni »takšen, ki je v raj« (Snoj, 2009, 600). Tisti, ki je umrl; pokojen (SSKJ, 2014, 364).

Tentera (Tentjara, Tantera)¹⁶

Ob robu Male gore leži ponorna jama Tentera, ki se nahaja v neposredni bližini naselja Žlebič. 900 metrov dolg jamski kompleks je požiralnik potoka Tržiščice, ki nabira vodo z območja Velikih Lašč. Potok spada v vodovje reke Krke, katerega del vode sprva odteka tudi v Podpeško in Kompoljsko jamo in nadaljuje pot do Krke (Kogovšek in Petrič, 2002, 89). Okolica jame je bila naseljena že v prazgodovini. Leta 1896 so med kopanjem jarka za odvajanje vode reke Bistrice v strugo potoka Tržiščice našli odlomek bronastega meča. V neposredni bližini tega najdišča so leta 1981 nad kamnolomom pri Ribnici odkrili bronastodobno naselbino, ki jo povezujemo z omenjeno najdbo (Debeljak, 1982, 69).

[14] S ponorno jamo Tentera je povezana razlagalna pravljica, ki jo je zapisal Rudolf Mohar. Kot osredni lik v pravljici nastopa grofica, žena krutega graščaka, ki se neprestano izživlja nad svojim prebivalstvom. Skupaj prebivata v gradu ob jezeru, pod katerim je v podzemlju priklenjen zmaj. Lik grofice v zgodbi predstavljala zaščitnico kmetov pred zlobnim graščakom. Ker graščak zahteva visoko tlako, grofica naskrivaj kmete oskrbuje s hrano. Kmetje jo zaradi tega začnejo klicati Tam Jera. Po njenem razkritju graščak sklene svoje podložnike vreči zmaju. Grofica ljudi reši tako, da se vrže na zmaja in mu iztakne oči. Zmaj se od jeze vdre v zemljo in pod sabo pokoplje grad skupaj z graščakom in grofico. V jamo, ki je nastala, pa je začelo odtekati jezero. V zahvalo grofici in v njen spomin so ljudje začeli v jamo stresati pšenico. Zapisovalec še doda, da je spomin na zmaja, zaritega v zemljo, še vedno živ. Izvor imena ponorne jame pa pripisuje skovanki Tam – Jera (Mohar, 1985, 80–82).

Različice pravljice mi terensko ni uspelo zabeležiti, ohranili pa so se nekateri drobci, ki nakazujejo na prvotno izročilo. Od domačinke sem izvedel, da so jih še kot otroke ob večerih, ko so nosili vodo, strašili, da naj ne hodijo v bližino Tentere, saj naj bi tam prebival zmaj.

[15] O darovanju pšenice, ki je omenjeno v pravljici, pripoveduje šega, ki sem jo zabeležil na terenu v Žlebiču.

P: K smo nehal žet pšenico pa so mama tokle osmukal potlej pa v Tržiščico u vudo vrgla. Pr temu pa je rekla: »da bə obrudlu« Spominja se, da so pri obredu uporabljali več izrekov toda, zapomnila se je le izrek: »da bə obrudlu«. Na istem mestu so, po pripovedovanju domačinke, tudi kalili semena pšenice: »Ob božiču, da je skalilu, smo pšenico pr nivi zakopal pa je odgnalu pa je biu ceu šop. Iz tizga kupčka je blu narlejšə. Iz tega je pol blu pa sajme.

O jami mi je pripovedoval tudi pripovedovalec z Velikih Poljan:

[16] *P: Ja, o Tenteri je blu pa tkule. Za nas otroke so istu prpuđval, da tam not pač neki lədje živijo, ampak da so taki žleht. Jest səm biu ta prvič u Tenteri, recimo, ku səm biu star že 17 let, kə se prej nism upou it. Tak strah smo mel, ne. Da je tam nekaj tazga groznega not. Ampak da not eni əldje živijo ne. In to smo se zelo bal, no. In vsi!*

Po drugi različici pa naj bi v jami prebival divji mož.

¹⁶ Tudi po pripovedovanju akademskega slikarja Franca Miheliča je bil v njegovem otroštvu največji strah jama Tentera. Zbirka njegovih del zajema tudi opus grafik, ki upodabljajo Tentero. Na slikah je npr. upodobljen zmaj, ki se vije iz jame, ter divji mož.

[17] *Ustno izročilo tudi pripoveduje, da je v jamah okrog Tantera živel jamski človek, ves kosmat in bradat, ki ni nosil ne halje niti hlač, temveč je bil zavit le v medvedovo kožo in je živel le od ujetih divjih živali. Ljudje so se ga bali, vendar je bil divji mož dober do ljudi, živel je sicer sam zase, a storil ni nikomur ničesar hudega* (Blagojevič, 1992, 11. Po pripovedi Antona Lovšina iz Brež).

Slika 8. Tentera. (Foto: Domen Češarek).

3. 2. Mala gora – jugovzhod

Makoše (Makoša, Makuša, Makoš)

Naselje Makoše leži na jugovzhodnem robu vznožja Male gore. Na zemljevidu župnije Ribnica iz leta 1864 se toponim imenuje Makoša, v pozni izvedbi avstrijskega vojaškega katastra, izdanega med leti 1869 in 1887, se imenuje Makuša z nemškim prevodom Markusche, v zgodnjem Jožefinskem vojaškem zemljevidu, izdanem med leti 1763 in 1787, pa se vas imenuje Makoš. V drugi polovici 20. stoletja je bil v bližini Makoš opravljen krajši arheološki pregled na domnevem arheološkem najdišču na ledini Šance. Zaradi površinskega pregleda ter nekaj poskusnih sondah je datiranje starosti gradišča še vprašljivo. V domnevem vhodu v utrdbo so izkopal pod rušo več drobcev očitno poznosrednjeveške keramike. Zato je Petru izgradnjo tako imenovanega »hausberga« datiral v obdobje začetne faze fevdalizma (Petru, 1970, 196).

V slovensko-ameriškem časopisu Prosveta je leta 1940 ribniški izseljenec s psevdonimom Pühkov Lükek takole začel uvodni del svojega članka:

[18] *V slavnem ribniškem mejstu imajo najstarejšo šolo, kar se tiče slovenskih pokrajin. Komaj so se naši pradedi izpreobrnil iz poganske vere, komaj so figo pokazali boginji Mokoši, po kateri se menda še danes imenuje vas Makoše, slično češkim naselbinam kot Mokošina* (Lükek, 1940, 9).

Trditev velja za prvo pisno povezavo vasi z boginjo. Če je zapisovalec zapisal dejanski spomin na boginjo Mokoš, trenutno še ne moremo z gotovostjo potrditi.

[19] Po pripovedovanju domačinke je vas Makoše zgradil pastir, ker je na tem mestu odkril izvir s potočkom, katerega imena ni vedela. Za območje ob Mali gori je namreč znano, da je sušno in brez izvirov. Povedala je, da je omenjeni potok danes skorajda že poniknil pod zemljo. Stari ljudje pa so vas imenovali Makoša.

Omenjeni izvir se v Krajevnem leksikonu Slovenije imenuje Studenec (Debeljak, 1971, 566).

Koblarska jama (Dolga jama, Velika jama pri Koblarih; nem: Kofler Grotte)

Koblarska jama je 200 metrov dolg jamski sistem. Vhod v jamo leži na nadmorski višini 660 m, na jugozahodnem pobočju Male gore, slabih 200 m pod vrhom Koblarskega hriba (832 m). Jama velja za eno *največjih* prazgodovinskih jamskih grobišč v Sloveniji.

Koblarsko jamo kot arheološko najdišče prvi omenja Ludwig Karl Moser, ki naj bi v zasigani gomili našel ostanke skupno osmih starejših in mlajših oseb, z glavo obrnjenih proti jugu. Poleg je našel še kosti goveda in spodnji čeljustnici srne, kot grobni pridelek pa še fragmente treh posod. Ohranjen je tudi zapisnik terenskih ogledov DZRJS z dne 20. maja 1929, v katerem avtor Bukovec omenja, da je v jami našel človeške kosti. Navaja tudi, da naj bi leta 1901 Müller iz Trsta in preparator ljubljanskega muzeja Schulz odpeljala iz jame več zabojev antropološkega materiala. (Jamnik idr., 2002, 32).

Zaradi preteklega množičnega obiskovanja jame so leta 2000 člani Društva za raziskovanje jam iz Ribnice v jami opravili preventivno površinsko arheološko raziskavo, ki je bila podrobno opisana v članku *Koblarska jama na Kočevskem – prazgodovinsko grobišče in kultni prostor*. (Jamnik idr., 2002, 33).

V jami so našli najmanj 21 primerkov keramičnih izdelkov, dokumentirali pa so posmrtno ostanke najmanj 21 ljudi. V jami sta prisotna dva načina pokopa: pokopavanje v gomile in izpostavljanje mrtvih ob jamskih stenah. Ta ugotovitev nakazuje, da je bila jama v funkciji grobišča skozi različne kulturne vzorce shranjevanja mrtvih oz. da je lahko v okviru ene kulture prišlo do spremembe načina pokopa mrtvih (Jamnik idr., 2002, 42).

Med karmičnimi pridatki se kot najstarejši element kaže fragment oboda posode z okrasom, izdelanim v tehniki brazdastega vreza. Čeprav nimamo nikakršnih stratigrafskih podatkov o najdišču, lahko glede na tehniko okraševanja fragment umestimo v eneolitik, morda celo ožje v srednji eneolitik. Imamo pa na istem najdišču tudi lončenino, ki jo lahko uvrstimo v čas bronaste dobe. Na najdišču, lociranem pod točko 11, so našli lončenino, ki ne sodi med ostali kulturni inventar, čeprav je bila najdena v skalni niši med ostalo lončenino. Avtorji sklepajo, da gre verjetno za najmlajši element najdišča, ki sodi v pozno antiko (Jamnik idr., 2002, 42–43).

Ker v bližini jame ni bilo odkrite še nobene predantične naselbine, avtorji sklepajo, da je bilo bivališče ljudi, ki so uporabljali jamo za grobišče, najverjetneje na grebenu Male gore. Sam ne izključujem možnosti, da bi jamo uporabljali prebivalci gradišča na Sv. Ani.

Ob vprašanju, zakaj so ljudje uporabljali jamo kot grobišče, so se avtorji za postavitev hipoteze sklicevali na tezo M. Eliade; jame in vhodi vanje so imeli za človeka simbolni pomen maternice, vulve oziroma je jama pomenila vhod v Zemljo – Mater (Eliade, 1982, 35 in 41). Opazili so, da bi umetno narejene niše v stenah jame lahko simbolizirale maternico,

posebej pa so izpostavili nišo v Leptodirusovem rovu, ki vzbuja asociacijo vulve (Jamnik idr., 2002, 31–44). Ob odlaganju umrlih v niše so bila trupla najverjetneje umeščena v zvitem položaju, ki bi lahko spominjal na fetalni položaj, kar je skladno z idejo ponovne reinkarnacije človeka (Eliade, 1976, 17). Pozornost vzbuja še prostorska situacija v glavni jamski dvorani. Ob arheološko neraziskanem breznu stoji prosto stoječ stalagmit, ob njem pa je dobro ohranjeno kurišče, kar nakazuje na morebitne kultne dejavnosti.

Slika 9. Niša v obliki vulve. (Foto: Domen Češarek).

Ker je v jami najdenih več plasti arheoloških ostankov, lahko sklepamo, da je imela jama sakralno ali sveto funkcijo vsaj do antičnega časa. Na to aplicira tudi različno pokopavanje ljudi, zaradi česar lahko domnevamo, da se je namembnost jame prenašala tudi na ljudstva, ki so v antičnem času nasledila ljudstva na področje Ribniško-Kočevske doline.

Čeprav je jama primeren kraj za nastanek ljudskega bajanja, se izročilo o Koblarski jami najverjetneje ni ohranilo. Brata Grimm sta v zbirki Nemških pripovedk zapisala pripoved o gradu Fridrihtajm, ki sicer leži na drugem koncu Kočevske. Pripoved je Wilhelm Tschinkel naslovil »Dvorana prednikov«. Bratoma Grimm naj bi pripoved pripovedoval lovec, ki naj bi tedaj še prebival na gradu. Lovec naj bi pri zasledovanju nekega starca našel pod gradom kraško jamo, v kateri naj bi pokopali nekdanje graščake (Grimm, 1816, 217–220). Čeprav izročilo nima nobene prostorske povezave s Koblarsko

jamo, je zelo verjetno, da je strašljiva pripoved nastala z mešanjem starejšega izročila o nekem jamskem grobišču, na katero so lahko naleteli Kočeverjarji. S pripovedovalčevim in Grimmovim prispevkom je nato izročilo dobilo novo različico. Izročilo omenja lik velike kače, kar nakazuje na starejšo bajčno plast zgodbe. Velika kača bi se lahko navezovala na izročilo, ki ga je zapisal Wilhelm Tschinkel v vasi Koblarji.

[20] *Pred mnogo leti so bili vaščani Koblarjev v velikih težavah. Skoraj ni bilo dneva, da ni izginilo tele s pašnika, pa niso mogli ugotoviti, kdo jim dela tako škodo. Da mora biti to nekakšna zverina, so sklepali po kosteh, ki so jih našli razsejane pod grmovjem.*

Nekega dne je šel skozi vas nek pritlikavi možiček, s skuštrano, bohotno brado, z veliko glavo z dolgimi lasmi, z orlovskim nosom, s kruljastimi nogami in rokami, ki so mu segale skoro do kolen. Temu so obupani vaščani, kot jim je prišlo že skoraj v navado, takoj potožili o svoji nesreči.

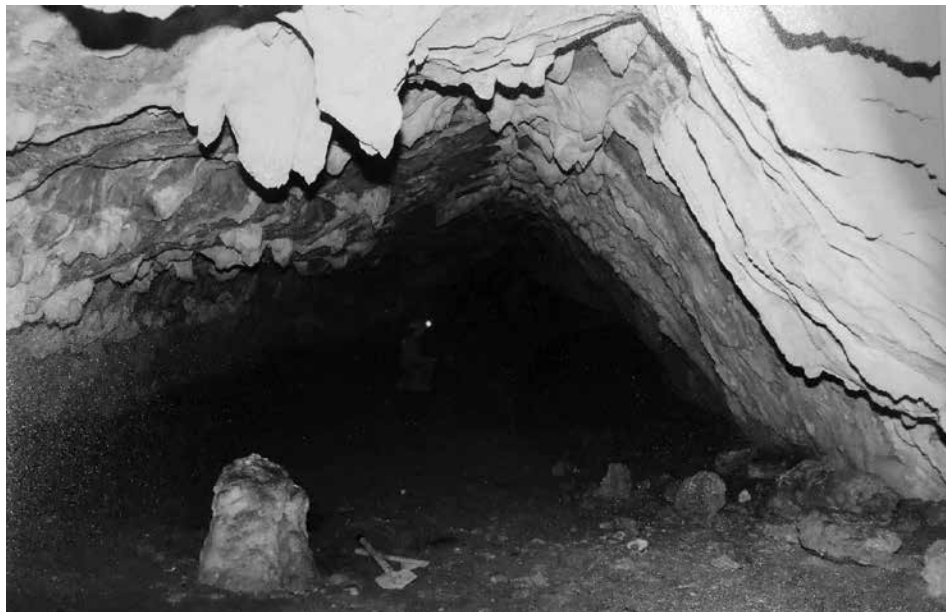
Možiček se je globoko zamisli, nenadoma pa se je stresel in odgovoril: »Vaša teleta požira kača velikanka. Če hočete, vas osvobodim te nadloge, vendar morate napraviti prav vse natanko tako, kakor vam zaukažem. Na griču, ki vam ga pokažem s prstom, zgradite visok stolp in okrog in okrog nanosite vejevja za moža na visoko!« Ubožni vaščani so takoj izvršili, kar jim je možiček ukazal. Ta je nato odkorakal na griček, z resnim obrazom pregledal vso okolico in se nato povzpел na stolp. Preudarno in oprezno je vzel nekakšno koščeno stvar iz žepa, jo približal ustom in izvabil iz nje tri rezke žvižge v določenih kratkih razmakih. Žvižgi so bili potem vedno daljši in glasnejši. Najprej se ne zgodi nič, že ob drugem pisku pa se je začelo premikati po grmovjih, številne kače so se priplazile na plano, se zvijale in se metale v ogenj, ki so ga vaščani prižgali. Pri tretjem žvižgu pa se je možiček nenadoma prestrašil, prebledel in obupan zaklical z medlim glasom: »O, izgubljen sem, ona je prevelika!« In res se je tedaj zaslišalo iz gozda glasno lomljenje in šumenje – tudi kača velikanka je zaslišala pisk in je zdaj med glasnim lomastenjem in hrumenjem prihajala bliže. Vse, česar se je dotaknila s svojim repom, se je polomilo, se zdrobilo in sesedlo skupaj. Za njo so ležala drevesa, izruvana s koreninami vred, za njo so se valile ogromne skale dol s hriba. Čez nekaj kratkih trenutkov je bila že na vrhu griča, veličastno je dvignila svojo kronano glavo, da so se kot plameni v ognju zableščali diamanti v njeni kroni. Ko je zagledala možička, ga je brez oklevanja z udarcem repa s stolpom vred potisnila v gorečo grmado. Nato je planila v ogenj tudi sama in postala njegova žrtev. Besneči ogenj je uničil obadva, kačo in možička.

Vaščani Koblarjev pa so bili od tedaj za vedno rešeni te strašne kače nadloge (Tschinkel, 2004, 108–109).

Ob izročilu iz Koblarjev se sprašujem, v katerem prostoru se odvija mitično dogajanje. V neposredni bližini Koblarskega hriba, kjer leži jama, je ledinsko ime Grmada, kar bi lahko pojasnilo verjetno mesto izročila. Kraj je bil verjetno del niza opozorilnih kresov, ki so opozarjali pred turškimi vpadi. Valvasor omenjenega kresišča ne omenja, saj so po njegovem poročilu sodeč opozorilne kresove kurili v naslednjem zaporedju: Vinica, Poljane na hribu Prelibl, Kostel na hribu Skril, Fridrihštajn pri Kočevju ali na hribu nad Črnim Potokom, Ribnica pri Sv. Ani, Ortnek, Turjak na Sv. Ahacu, Kurešček, glavno mesto Ljubljana (Valvasor, 2010, 315). Zaradi velike razdalje med Fridrihštajnom in Sv. Ano je povsem verjetno, da je med njima obstajalo še dodatno opozorilno kresišče. Kraj bi lahko služil tudi kot obredni kulturni prostor. Če je moja domneva pravilna, se je izročilo odvijalo v neposredni bližini Koblarske jame.

Gregčeva jama (Pod jama, Franckina jama, Tončkina jama, Jama na Ravnici)

Gregčeva jama je 268 metrov dolg jamski sistem s petimi vhodi, največji je vhod v obliki spodmola. Ob enem izmed vhodov je ostanek nekdanjega suhih zidov zloženih kamnov. V osrednjem, 40 m dolgem rovu iz tal gleda samotni stalagmit. Ob kapniku so člani Društva za raziskovanje jam Ribnica na površju mokre ilovice našli štiri fragmente ornamentirane keramike, ki so pripadali isti posodi. Ob zahodni jamski steni pa so za manjšimi kapniki našli ležati koščeno šilo in odlomek rogovja (Jamnik, 2011, 43). Podobno kot v Koblarski jami so tudi v Gregčevi jami najdeni arheološki ostanki iz prazgodovine ter antike, kar dokazuje daljšo človeško prisotnost. Pavel Jamnik mi je podal zanimivo opombo, da omenjeni stalagmit zelo spominja na falusoidni kapnik, kar bi utegnilo pojasniti pojav arheološke najdbe ob kapniku. Zelo podoben arheološki primer je jama Nakovana v južni Dalmaciji. V jami so leta 1999 med poskusnim sondiranjem arheologi naključno odkrili nedotaknjeno ilirsko železnodobno svetišče. Ob falusoidnem kapniku so arheologi našli bogato najdišče fragmentne keramike, v sedimentu pa najdbe, stare do 6000 let. Raziskovalci domnevajo, da so v jami najverjetneje častili moško božanstvo plodnosti (Forenbaher, 2003).

Slika 10. Stalagmitni kapnik v Gregčevi jami. (Foto: Pavel Jamnik).

Hipotezo o Gregčevi jami bodo potrdile morebitne arheološke raziskave, zadostovala bi verjetno že ena poskusna sonda okoli kapnika. Izročilo, povezano z jama, se ni ohranilo.

Mrtve doli

Mrtve doli so ledinsko ime pod vznožjem Male gore tik pod goričevsko potjo. V dolini ležijo številne vrtače, izstopa le zasut jamski spodmol, ki ni registriran v katastru jam. Manjša vrtača, obkrožena z jarkom, bi utegnila biti odprta gomila ali apnenica. O imenu doline se je v lokalnem časopisu *Iz naše doline* ohranil naslednji zapis.

[21] *Ko so Turki ropali po naših krajih, so se ribniški kmetje skrivali po jamah v Mali gori. Ker so se pa Turki klatili delj časa po Ribniški dolini, je tem, ki so se skrivali po Mali gori, pošel živež, tako da jih je več od lakote pomrlo. Zatorej se še dandanes imenujejo te jame »Mrtve doli« (Škrabec, 1937, 99).*

Turovo polje

Ledinsko ime Turovo polje se v Ribniški dolini pojavi na dveh mestih: Turovo polje pri vasi Otavice ter Furovo polje pri Lepovčah. Arheolog Marko Freljih je na mestu Furovega polja našel posamezne koščke prazgodovinske keramike, ki je po njegovem mnenju kronološko skladna s keramiko, najdeno pri Sv. Ani. Freljih zato odpira možnost obstoja nižinske prazgodovinske naselbine (Freljih, 2004, 16). Sodeč po izročilu iz Krajevnega leksikona Dravske banovine naj bi bilo turško pokopališče ob otavški poti pri Otavicah. Zaradi nejasnega izročila sta v topografijo umeščeni obe ledinski imeni. Ledinsko ime pojasnjuje naslednji zapis ljudskega izročila.

[22] *Ob gorski poti čez Malo goro je »Turovo polje«, ki je bilo svojčas baje turško pokopališče (Bogataj, 1937, 221). Enako pojasnilo o imenu je na terenu pridobil tudi Freljih (Freljih, 2004, 16).*

Naključne arheološke najdbe spominjajo na nekdanja ljudstva, kar je verjeten razlog za nastanek tovrstnega ledinskega imena (Freljih, 2004, 16). Imeni Mrtve doli in Turovo polje nakazujeta na možnost obstoja grobišč. Ne smemo izključiti niti možnosti obstoja nekdanjih kulturnih mest.

3. 3. Mala gora – severozahod – Ortnek, Velike Poljane, Dobropolje, Velike Lašče

Velike Poljane

Podobno kot pri kmetiji Seljan so tudi na Velikih Poljanah otroke strašili z divjim možem. Pripoved je pomemben dokaz, da je bil lik divjega moža širše razširjen po prostoru Male gore. Pripovedovalec je na vprašanje, ali je slišal govoriti o divjem možu, povedal naslednjo pripovedko.

[23] *P: Ja tu pa je biu. Divji mož je biu pa dostrkat imenovan, ne. Če so kakšnə otroc nagajal, te bo pršu divji mož iskat pa te bo. Al pa strašlə so jih z divjim možom. Tu pa je blu dostkat. Pa zvečer, če kakšən ni ubogou. Bo pršu divji mož, pa te bo odnesu.*

Tkalčja jama (Kaučja jama, Mala Tkalčja jama)

V bližini vasi Velike Poljane leži Mala Tkalčja jama. V jami so leta 2002 člani Društva za raziskovanje jam Ribnica našli različno staro keramiko, med katero je bilo tudi nekaj prazgodovinskih najdb (Jamnik, 2011, 23). O jami sem od pripovedovalcev izvedel naslednjo pripoved.

[24] *P1: To je ta, ku si že omenu, Kaučja jama, ne. Notr je res en člouk živu u tej Kaučji jami, ki je tkal not, ne. Pisal se je pa Tkauc, v jami je tkal, sam kuk časa, ne vem. Biu pa je notr v jami.*

P2: *Tkauc, Tkauc so mu rekli, ja. In pisou se je Tkauc, in tu je delou, no. Ampak tu že, ohoho, daleč nazaj.*

Jama v gozdu Dule

Mitološki prostor, ki se navezuje na goro, se pogosto navezuje tudi na izročila, ki pojasnjujejo povezavo med kraškimi vodami ali jamami.

[25] P: *Potem je pa jama, ku se gre pa u Dule. Veš, tu je gozd proti Žlebiču. Tam prou u našmu talu, k səm ti že rekla. K sta šla moja oče pa mat u gozd pa sta šla s pəsam ke, ne. Pa niso vejdəl, de je jama, pa je tist pesək u jamo padu, ne. Pa ga ni blu več vn. Ker je tku zlu globoka. In je po enem tednu pršu vn. Ta pəs je pršu vn u Žlebiču. Mama ga je šla iskat pa je rekla: »Ja, sej tu je pa naš pəs, ku je v jamo padu«. Tu se prau, je votlu, ne. Jest vem, kje je ta jama. Sej je globoka, smo učash tut kamne metal, pa smo poslušal.*

Lukeščeva jama (Lukeževa jama)

Na jezero pod Malo goro kaže tudi naslednja pripoved, pri kateri pa ni razvidno, ali gre za prvotno ljudsko izročilo.

[26] P: *Pol je pa šena jama, gor, ku kosijo v Snežetih, je pa tut zelo globoka jama, v to jamo so pa tut jamarji že hodil. Pa so povedal, da je notr eno jezero. V tej jami gor. Taku, da so rekəl, da se lahko notər s čounom peleš.*

Sv. Tomaž

Cerkev sv. Tomaža je manjša pokopališka cerkev na Velikih Poljanah. Temeljno jedro cerkve je srednjeveško in njena zgodovina sega v sredino 14. stoletja. Cerkev je dal sezidati grof Oton Ortneburški, ko je leta 1363 oglejski patriarh zahteval od grofa, naj ustanovi vikariat in naj ga podredi ribniški župniji (Höfler, 2001, 202). V zapisih se pozneje omenja leto 1423, ko je ribniški tržan in kolar Štefan Nundorfer zastavil tej cerkvi in njenim ključarjem za posojilo 10 mark šilingov (Otošec, 1982, 85). Cerkev je pozneje omenjena tudi v Bizancijevem popisu cerkva iz leta 1581 (Höfler, 1982, 53). Notranjost cerkve krasita dve plasti stenskih slik, starejša je iz 14. stoletja (Debeljak, 1971, 577). Cerkev velja v Ribniški dolini za eno najstarejših. O cerkvi in izviru sem od pripovedovalcev izvedel naslednjo pripoved.

[27] P1: *Vodá tukej ni blu, ne. Edin Tomaž! Kaj pa pr svetmu Tomažu je voda, ne?*

P2: *Ja, Sv. Tomaž je pa izvir, ne.*

P1: *Prou kle pod cerkvijo. Sej vodovod je biu.*

P2: *Vodovod je biu dolgu cajta, biu napelen. Je vsa vas se s tega napajala.*

P1: *Ta voda je še zmerej živa, ampak legenda druga pravi nekaj drugza.*

D: *Kaj pa?*

P1: *Legenda prau pa tole. Okrog cerkve pr Tomažu je biu pokopališče. Sej pokopališče je še zmerej, ampak je mau stran zdej. Drgač je biu pa točnu nad izveram! In legenda pravi, da so tam mrtvi nam vodo dajal. Pol se je pa naprej govurlu, da pa u bistvu od ta mrtvih k zgnijejo, da voda teče, haha. Pol tu je pa že novejša verzija. Prva je pa tista, ne.*

Pekel

V vznožju Ortneške kotline, v neposredni bližini dvorca Ortnek, imenovanega tudi »grad v Peklu« je ledinsko ime Pekel (Stopar, 2003, 102). O ledinskem imenu so raziskovalke Etnološko raziskovalnega tabora v Slemenih zapisale dve razlagi.

[28] Ob potoku pri graščini je deloval mlin, ki je glasno klopotal, zato naj bi se to območje še danes imenovalo Pekel. Višje proti vasi Praproče so Vice, ki se vzpenjajoč nadaljujejo v Nebesa. Tu naj bi bile nekdanj grajske kašče, kjer so shranjevali žito, kar simbolizira blaginjo in življenje v nebesih. Zapisali so tudi drugo zgodbo o izvoru teh imen. Delavci, ki so se vračali z dela v graščini Peklu, so si v Vicah že rahlo oddahnili, v Nebesih pa so že pozabili na tegobe napornega dne (Rigler idr., 2015, 14).

Videm-Dobrepolje

Razlagalna povedka o nastanku Dobrepoljske doline se tudi prepleta s prostorom Male gore. Ker se povedka navezuje na celo dolino, bom izpostavil le vsebino, ki se navezuje na gorovje.

[29] Po ljudskem izročilu naj bi na Kamen vrhu živele vile, kjer so imele svoj grad.

Od tu so ljudem vedno pravočasno povedale, kdaj sejati, kdaj žeti, kdaj spravljati seno, celo pred točo so obvarovale. Kašče so bile vedno polne in živali lepo rejene. Toda Dobrepoljcem to ni bilo dovolj. Rekli so vilam: »Če ste tako vsevedne in močne, pa še njive obdelujte namesto nas ali pa odidite.«

Vile so bile razočarane nad tolikšno nehvaležnostjo. Odšle so s Kamen vrha. Za seboj pa so pustile ruševine svojega gradu, ki še zdaj spominja nanje.

Tedaj pa je Dobrepoljce zadela velika nesreča, saj niso znali kmetovat brez vil ... (Zalar, 1993, 1–2).

Lokacija nekdanjega dobrepoljskega gradu ni povsem jasna. Kot je razvidno iz ljudskega izročila, je grad stal na *Kamen vrhu*, po Valvasorjevem opisu pa je grad nekoč stal na hribčku tik nad Podpeško jamo in dodaja, da so gradbeni material nekdanjega gradu porabili za gradnjo novega čušperškega gradu (Valvasor, 2009, 2381). Krajevni leksikon Dravske banovine navaja, da je grad stal pred jamo (Bogataj idr., 1937, 230). Nejasen je tudi Valvasorjev opis gradu, v katerem ne navaja, da na mestu razvalin gradu stoji cerkev sv. Martina, ki pa je tedaj zagotovo že obstajala, saj jo omenja v poglavju Dobrepoljske fare. Tudi po pripovedovanju domačinov naj bi grad stal pred vhodom, ob njem pa še cerkev in pokopališče, o katerih danes ni sledu. Domačini naj bi ob kopanju temeljev za novo hišo našli ostanke zidu ter človeških kosti, kar morda potrjuje domnevo (Primc, 1995, 16).

[30] Tudi v Dobrepolju je bila razširjena navada, da so se žene priporočale sveti Ani. *Molile so k njej, šle so na božjo pot, če je bila kakšna cerkev blizu. So rekli, da je res pomagalo. Tako so pripovedovali, da je bila v našem kraju tudi ena mlada žena, ki nekaj let ni mogla otrok imeti. Ko je začela hoditi na božjo pot k sveti Ani, je pa kar leto za letom rodila, tako, da se je otrok že kar precej nabralo. Potlej ji je pa mož rekel: »Zdaj pojdi pa še enkrat na božjo pot k sveti Ani pa jo prosiš, da zdaj pa ne bi več otrok rodila, jih imamo že zadosti.« (Lazar, 2012, 247)*

Dobrepoljski in struški romarji so ob romanju k Novi Štifti, k Svetemu Križu ali sv. Ani kot vmesno postajo uporabljali kapelo srca Jezusovega v Mali gori. V Mali gori naj bi nekoč obstajala tri »počivala«, pri katerih so se domačini iz Dobrepolja in Strug ustavljali. Eno izmed počival je bilo pri izviru v bližini kapele Srca Jezusovega, drugo pa pri kapeli sv. Ane pri Dolenjih Lazih.

Podpeška jama

Podpeška jama je jamski kompleks v skupni dolžini 4390 metrov. Vhod vanjo leži na zahodnem delu vasi Podpeč, tik pod vznožjem cerkve sv. Martina. Jama se polni z vodo iz Velikolaške kotline in se izteka v jamski potok Podpeščica, imenovan tudi Bič ali Bəč. Ta v obilnem deževju naraste in poplavlja po dolini (Debeljak, 1971, 144). V Bič priteka voda iz potoka Ločice (Aljančič, 1996, 42), najverjetneje tudi iz potoka Beč - Šumnik (glej Velike Lašče) ter Cereja (Gams, 2003, 366). Podtalnica je povezana tudi s požiralnikom Tržiščice v Tenteri (Kranjc, 2002, 160). Jama je razdeljena na dva dela, na glavni rov s podzemnim jezerom in stranski rov Babce, imenovan tudi Babji bəč, kjer je bil dejaven eden prvih jamskih biospeleoloških laboratorijev na svetu (Aljančič, 1996, 45). Prvi je jamo podrobno opisal Valvasor v opisu naravnih redkosti na Kranjskem. Valvasorjev načrt jame je drugi najstarejši načrt jamskega sistema na svetu (Gams, 2003, 368). O jami znajo domačini povedati:

[31] Valvasor v opisu jame navaja, da je tedaj med ljudmi krožilo prepričanje, da je podzemno jezero v Podpeški jami povezano z jezerom v Kompoljski jami. Pojav jamskega jezera je uporabil tudi za potrjevanje svoji preteklih hipotez o delovanju Cerknškega jezera (Valvasor, 2009, 620).

[32] *Podpeška perica*

V Dobrepoljski dolini je na zahodni strani ena kraška jama; Podpeška jama ji pravijo, ker je tam vas Podpeč.

Pa je bila enkrat ena punca; zmeraj je nagajala staršem. Nič ni hotela ubogati ne matere ne očeta, zmeraj je kaj po svoje delala. Potlej je bilo pa enkrat na sveti večer; ta domači so se pripravljali, so šli kropit okoli hiše, molit. Jaslice so že prej naredili.

Ta punca je pa rekla: »Jaz grem pa nocej štrene prat.«

So imeli take štrene kot predivo, ker so prej povsod doma lan sejali.

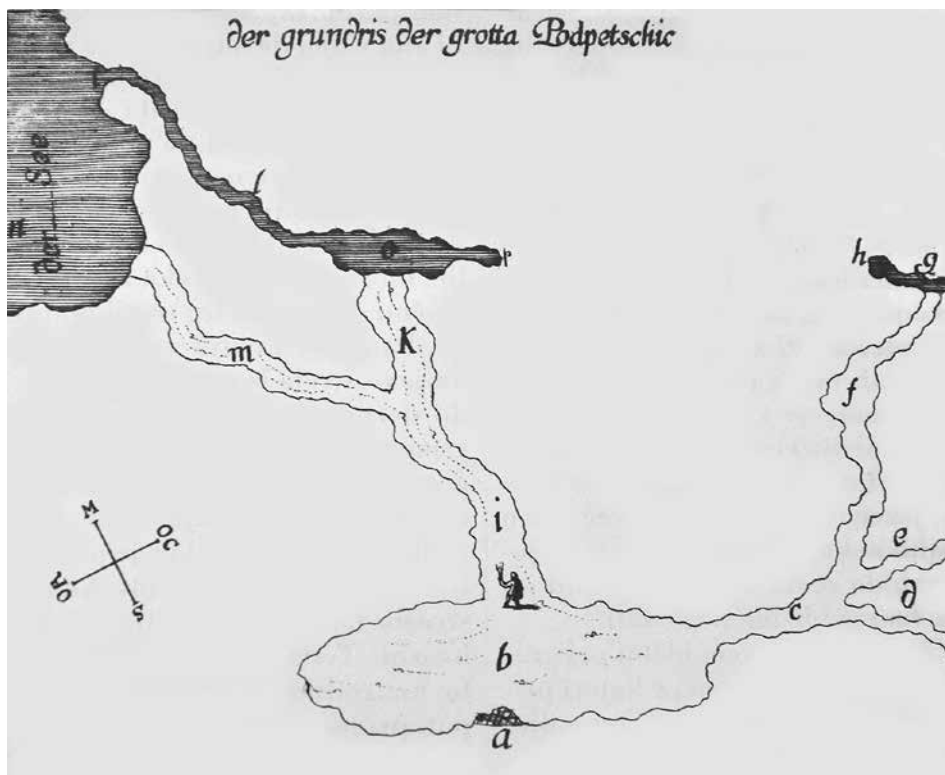
Mati ji je na vse kriplje branila, pa ni nič nucalo.

Je rekla: »Danes se ne sme kaj takega delati. Lepo te prosim, boš videla, da ne bo prav.« Pa nič, zmeraj je bila po svoje. Vzame en kebel¹⁷, da vanj tiste štrene pa gre ke v jamo. Tam je bila seveda tudi voda v eno korito napeljana. Pa gre tiste štrene prat.

No, potlej jo je pa Bog štrafal, da je okamenela. In še danes je tam tisti kamniti kip: ženska pa štrene v rokah drži (Lazar, 2010, 213).

[33] Ime kapnika se v različnih objavljenih virih imenuje različno. V časopisu Dolenjski list avtor članka kapnik po pripovedovanju domačinov imenuje Okamenela Baba in Baba Žena. *Stranski rov, v katerem je okamenela baba pa imenuje Babce* (Primc, 1995, 16). Zalar v pripovedi o Dobrepolju kapnik imenuje Babica (Zalar, 1993, 2)

¹⁷ Kebel – manjša, nizka, navadno lesena posoda z dvema ušesoma; škaf (SSK), 2014, 589).

Slika 11. Valvasorjeva skica Podpeške jame. Vir: Valvasor (2009).

Slika 12. Okamenela perica, imenovana Okamenela Baba, Babica ali Baba Žena. Vir: Grandovec, Škulj (2010).

Jama Nad Podpečjo¹⁸

Jami Nad Podpečjo so nekoč pripisovali tudi hudourne lastnosti, zato je pri jami vsako leto potekalo žeganje zoper nevihte. O tej nekdanji živi šegi Valvasor zapiše sledeče.

[34] *Tretjo jama imenujejo Podpeška jama*¹⁹ (*Nadpodpetschio Jamma*). *Tudi ta je v že omenjeni dobrepoljski fari, toda na hribu Kamni vrh, in jo blagoslovijo z istimi navadami kot obe prej omenjeni na binkoštni ponedeljek; toda tega tu ne opravi prej omenjeni duhovnik, temveč vikar iz Lašč, ker jame ležijo v vikariatu Lašče. Toda ta nevihtna jama še daleč ni tako globoka kot prej omenjena. In če kdo vanjo vrže kamen, bo slišal, da je kamen padel v vodo* (Valvasor, 2009, 608).

Videmska jama

Nad vasjo Videm se vzpenja Videmski hrib s številnimi kraškimi jamami. O jamah je Anton Mrkun zapisal številne pripovedke. Tri pripovedke navajam v nadaljevanju.

O Videmski jami se je ohranilo podobno izročilo kot na Velikih Poljanah o jami v gozdu Dule, katero nakazuje na povezave s kraškimi jamami.

[35] *Nekdo iz Vidma je vrgel psa v jama, pa je prišel na Osolniku ven* (vas pri Velikih Laščah). *Tam je dotičnik imel zlahto, pa je pes šel domov. Ta jama je nevarna, kdor notri pade. Notri se dobe veliki in raznovrstni kapniki* (Mrkun, 1943, 17).

Tomčeva jama (*Tumpčeva jama, Tunčevo brezno*)

[36] *Nekoč so šli neki profesorji k Tomčevi jami. Zavalili so kamen v jama. V jami je ravno škratovka mešala žgance. Kamen je padel ravno na kuhalnico. Ko škrat to vidi, se razsrdi in plane iz jame in vrže vanjo profesorja. Zato je Tomčeva jama najbolj nevarna. Še zdaj so škratje notri. Zaradi tega noče nihče iti vanjo. Tudi drugi ljudje so to videli. Tomčeva jama se nahaja v bukovem gozdu* (Mrkun, 1943, 17).

Mali in Veliki Kraljiček (*Kraljica*)

Jami se v katastru jam imenujeta Kraljica in Kraljiček.

[37] *V Mali Kraljiček je neki fant peljal in zapeljal konja tik jame. Udaril je konja po glavi, da se je zvrnil v jama. Fant je poslušal, koliko časa je bobnelo. Kar naenkrat je padel konj v vodo.*

Enega fanta so fantički privezali za vrvi, pa so ga notri spustili. Preden je notri šel, je naročil, da naj ga ven potegnajo, kadar bo potegnil za vrvi. Ko so ga izvlekli, so ga vprašali, kaj je videl, pa ni hotel nič povedati. Veliki Kraljiček je tudi nevaren, ker so škratje notri (Mrkun, 1943, 16).

¹⁸ Anton Slodnjak je delu Neiztrohnjeno srce zapisal namišljen dogodek iz Prešernovega življenja, ki se navezuje tudi na Valvasorjev zapis. Ob obisku Dobropolja v njegovem romanu Prešeren sreča starca, ki se mu predstavi kot bog/večni varuh ognjišč, pastir čred in rodovitnosti njiv. Starec mu nato pripoveduje, da k njemu hodijo procesije z duhovniki, ki pri najgloblji jami opravljajo žeganje. Skrivaj so ljudje nekoč še prihajali k njemu in mu v jama stresali kruh, vino in ostale darove, a so jih zato začeli preganjati. V nadaljevanju Slodnjak povzame Valvasorjev zapis o žeganjih v jamah in doda, da so ljudje še pred kratkim v jame spuščali darove, da bi pomirili jamske duhove. Omenja še, da je zaradi teh navad prišlo do pritožbe z ljubljanske škofije (Slodnjak, 1981, 29–30).

¹⁹ Pri imenu jame gre najverjetneje za napačen prevod. Valvasor namreč nazorno nakaže, da jama Nad Podpečjo leži v vikariatu Lašče.

Babne rupe (Babje rupe)

Ob vasi Potiskavec, tik pod vnožjem Male gore se nahajajo Babne rupe, ki imajo obliko vrtačaste kotanje. Kotanje ob večjem deževju izpod Male gore bruhajo vodo. Tovrstni kraški izviri na območju Strug oživijo ob večjih padavinah v Ribniški dolini (Grandovec, 1996, 23). O izviri sem na terenu v Strugah izvedel naslednje izročilo.

[38] P: *Tu so govurla, de so Babo žagal u Babnih rūpah. Ampak kej družga pa jās nač ne vajm.*

Perinov rupnik (Perin)

V bližini vasi Tržič je kraška kotanja, imenovana Perinov rupnik²⁰. Podobno kot Babne rupe, tudi Perin ob večjem deževju bruha vodo, ki priteče iz Ribniške doline. Ker Struška dolina velja za izredno suho območje, je Perin le občasen izvir, zato so Stružani še v prejšnjem stoletju hodili po vodo v bližnje Kompoljske jame.

Na terenu sem od različnih domačinov izvedel, da luknjo krajše imenujejo Perin. V bližini luknje je zapuščena domačija, imenovana pri Perinovi, družina se je pisala Križman. Križmanova hiša ni imela vodnjaka, zato so pri Perinu napajali živino. Živina je stlačila zemljo. Ustvaril se je blaten žleb, ki je zadrževal vodo.

Če so domačijo poimenovali po kotanji ali obratno, mi na terenu ni uspelo določiti. Kljub temu pa mitičnega izvora imena ne izključujem.

Tatrc (Aterčka jama, Tacerca, Tatarica)

Tatrc ali Tacarca je 109 metrov dolg jamski kompleks v bližini vasi Potiskavec. Pripovedovalka je ob vprašanju, ali je slišala za kakšne pripovedke o jamah, pripovedovala naslednje.

[39] P: *Ja, de je u Tatrcah en berač not stanovou, da je imu take velike noge, pa da se po tistim imenuje jama Tacarca.*

Trebež

Trebež je ledinsko ime za območje na dobropoljskem predelu Male gore. O imenu mi na območju Dobrepolja ni uspelo dobiti pojasnila. V Ribniški dolini pa sem v vasi Graben na območju Slemen, od pripovedovalca izvedel naslednje pojasnilo o imenu.

[40] P: *No, na Trebiščā imamo pa mi parcelo. Pravlā so pa zatu, ker so tam od žvali ostanke tam zmetalā. Je imelu pa več vasi svoje Trebišče.*

Beč – Šumnik

Šumnik je potok, ki izvira v globokem kraškem dolu Beč, ki leži med Velikimi in Malimi Laščami. Današnja dolino je nekoč tvorila kamnita vodna kotanja, ki so jo najverjetneje zasuli ob gradnji glavne ceste. O izviri sem od pripovedovalke izvedel naslednjo pripoved.

²⁰ Rupnik: »brezno na močvirju«; rupa: jama, kraški požiralnik, kotanja (Bezljaj, 1995, 208).

[41] P: *V Laščah, če greš proti Rašci od pokopališča dol, so tistemu področju rekli Kijana al pa Kijane. »Mislm, da se še tako imenuje.« In za mojga otroštva, je blu tu prouzaprou polje. In v eni taki dolinki, ki pa je bila obla, zaraščena, dokaj zaraščena, je biu izvor vode, podzemne. In tistmu izvoru se je reklu Šumnik. In po Šumniku priplavajo otroci. In babca ga ujame in ga potem prinese. In je hodila res gospa h nam mimo na Velko Slevnco, Strmec, po teh vasicah ... z enim ceharjem in jest vsaj sām si zamišljala, da v tistem ceharju tut otročka prnese. In je hodila pol tut ene tri dni h otročnci. In pol sām hodila čakati na cesto, kdaj bo pršla, da jo bom prosila, če bi mi prnesla fantka. Sej ni bla kakšna posebna voda, je blo pač ... vodička je bla. Je bla pa res izpod ene take velike stene za tiste pojme, ko sām bla še starejša. Ko sām bila še ene pr šestnajstih, sedemnajstih letih. Se mi je zdel tist obok, izpod katerega je tista vodka pršla, močan, velik.*

Cereja

Na jugovzhodu Velikolaške kotline iz številnih izvirov priteka potok Cereja, ki ponikne ob vznožju glavne ceste tik na robu Velikih Lašč, in kot podtalnica odteka skozi Podpeško jamo proti Krki. Zaradi odpadne vode iz čistilne naprave bližnje mlekarne daje potok žalostno podobo onesnaženosti (Gams, 2003, 366–67).

Etimolog France Bezljaj je obravnaval podobno imenovan potok Cerej v Koprju. Sklepal je, da je to najverjetneje za romansko ime, izpeljano iz cerasus »češnja«. Ozadja imena ni ugotovil (Bezljaj, 1956, 100–101). V Franciskejskem katastru se potok v nemščini imenuje Zereia, torej Cereia. Ime verjetno izhaja iz imena rimske antične boginje plodnosti in zakonske zveze Cerere.

Babne

Babne je ledinsko ime v bližini vasi Retje v Mali gori. O imenu mi na terenu ni uspelo dobiti izročila.

Vaška lipa v Retjah

Stara vaška lipa še danes stoji sredi vasi Dolnje Retje. Prav pod to lipo je v znameniti Levstikovi povesti Močilar pripovedoval zgodbo o Martinu Krpanu (Debeljak, 1971, 407).

[42] ... *Stari ljudje so nam, otrokom pripovedovali, da iz razpoke, luknje, v tisti lipi ven prihajajo otroci. Skriti so v lipi in pridejo na svet, ko pri tej ali oni hiši kakšnega potrebujejo* (Kastelic in Primc, 2001, 136).

4. Sklep

Kot kaže raziskava, je prostor Male gore dobro prepleten z mitološkimi zgodbami. Gora je predstavljala vir življenja in obenem prehod v svet mrtvih. Predstavljala je središče prostorov, zanesljivo pa je predstavljala tudi prebivališče bogov, različnih bajnih bitij in pokojnikov. Iz raziskave lahko sklepam, da so se v izročilu, ki se navezuje na Malo goro, ohranile različne kronološke plasti istih ali sorodnih pojavnih oblik, ki so ohranile idejno formo skozi različna zgodovinska obdobja. Kot sem že omenil v uvodu, zaradi časovne oddaljenosti nekaterim pripovednim motivom danes ne moremo določiti točne starosti. V izročilu so tako razvidne najmanj štiri plasti izročil o mitološkem ženskem liku.

Najstarejša plast je najverjetneje izročilo o Babi, ki ji je sledila zgodnje-slovanska Mokoš, njo je na koncu prekrila krščanska sv. Ana. Njene lastnosti so se nato posamično pojavljale v različnih lokalnih bajeslovnih ženskih likih. Moški lik se posamično pojavlja v podobi graščaka, divjega moža, škrate, zmaja in jezdeca; tu ni bilo mogoče razbrati starosti izročil. Predhodnika tovrstnih likov sta bila najverjetneje Perun (Perin) in Veles. V prostoru je mogoče razbrati tudi preplet izročila o praslovanskem mitu (konflikt, poroka). Ostaja tudi nerešeno vprašanje, ali so prazgodovinske kultne jame pozneje nadomestile sorodne mitološke predstave in s tem posredno sovplivale na razvoj mitološkega prostora.

Za trdnejšo mitološko povezavo z izročilom in prostorom bodo v prihodnosti potrebne dodatne arheološke in terenske raziskave, saj velja omenjeni prostor kljub prizadevanjem za ohranitev materialne kulture z vidika duhovne kulture in arheologije za slabo raziskan. Mala gora je posejana z mnogimi kraškimi jamami, ki jim bo potrebno v prihodnje posvetiti več pozornosti. Nekatere prostorske točke, ki jih raziskava zajema, bi bilo treba primerno označiti z opozorilnimi tablamami, saj so pomemben del lokalne kulturne dediščine.

Zahvala

Zahvaljujem se pripovedovalcem Andreju Ambrožiču, Mari Okoren, Olgi Hojnik, Francetu Rusu, Darinki Suljević, Heleni Debeljak, Vesni Horžen, Jožetu in Tonetu Oberstarju, Jožetu Puglju, Mariji Pugelj, Zinki Benulić ter pripovedovalki, ki ni želela biti imenovana.

Za pomoč pri terenskem raziskovanju sem še posebej hvaležen Darinki Suljević, Jožetu in Tonetu Oberstarju ter Pavlu Jamniku.

Viri in literatura

- Arko, Neža (2004): Ljudski običaji v Ribniški dolini : raziskovalna naloga. Ribnica: [N. Arko].
- Belaj, Vitomir in Belaj Juraj (2014): Sveti trokuti : topografija hrvatske mitologije. Zagreb : Ibis grafika : Institut za arheologiju: Matica hrvatska.
- Bezljaj, France (1956): Slovenska vodna imena. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Bezljaj, France, Snoj, Marko, Furlan, Metka (1995): Etimološki slovar slovenskega jezika. Ljubljana : Mladinska knjiga.
- Blagojevič, Marjetka (1992): Drobtinice iz preteklosti Ribnice. *Krošnja* 11.
- Bogataj, Janez, Hudales, Jože, Jezernik, Božidar idr. (1937): Krajevni leksikon dravske banovine : krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev dravske banovine. Ljubljana : Uprava Krajevnega leksikona dravske banovine.
- Cevc, Tone (1974): Okamnella živa bitja v slovenskem ljudskem izročilu. *Traditiones*, 3 (1), 81–112.
- Češarek, Domen (2015): Izročilo o psoglavcih, volkodlakih, volčjem pastirju in Atili v mitski krajini Sodražice. *Studia mythologica Slavica*, 18, 131–152.
- Čok, Boris (2012): V siju mesečine : ustno izročilo Lokve, Prelož in bližnje okolice. Ljubljana : Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Založba ZRC.

- Debeljak, Janez, Savnik, Roman idr. (1971): Krajevni leksikon Slovenije : repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in turističnimi podatki vseh krajev Slovenije : II knjiga. Ljubljana : Državna založba Slovenije.
- Debeljak, Janez (1982): Ribnica skozi stoletja. Ribnica : Skupščina občine ; Zagreb : Spektar.
- Dermek, Anđelko (2009): Slavenski mitski trokut i legenda o Kamenim svatima. *Studia mythologica Slavica* (12) 223–247.
- Eliade, Mircea (1982): Kovači i alkemičari. Zagreb : Biblioteka Zora.
- Eliade, Mircea (1983): Okultizam, magija i pomodne kulture. Zagreb : Biblioteka Zora (prevod knjige Occultism, witchcraft, and cultural fashions, Chicago 1976).
- Eliade, Mircea (1992): Kozmos in zgodovina: Mit o večnem vračanju. Ljubljana : Nova revija.
- Eliade, Mircea (1996): Zgodovina religioznih verovanj in idej. Ljubljana : DZS : Društvo za primerjalno religiologijo
- F. P. [= Miklavc Filip, psevdonim Pohorski. Doma z Orlice pri Ribnici na Pohorju 1863–1910] (1883) Črno jezero na Planinki. *Popotnik. List za šolo in dom*, 4 (10) 153–155.
- Forenbaher, Stašo, Kaiser, Timothy (2003): Spila Nakovana : ilirsko svetišče na Pelješcu = an Illyrian sanctuary on the Pelješac peninsula. Zagreb : V. B. Z.
- Frelih, Marko (2004): Poročilo o arheološkem delu na območju Ribniške občine. Logatec.
- Gams, Ivan (1955): Pripovedke o kraškem podzemlju. *Slovenski etnograf*, 8, 151–152.
- Gimbutas, Marija (1984): The goddesses and gods of Old Europe : 6500–3500 BC : myths and cult images. London: Thames and Hudson.
- Gliwa, Bernd (2005), Einige litauische Ortssagen, bodenlose Gewässer und Frau Holle (KHM 24, ATU 480), *Studia mythologica Slavica*, 8, 187–224.
- Golouh, Polona (1997): Babica in dedek pripovedujeta : koku je blu u star'h cajt'h u rib'nšk' dolin'. Sušje: OŠ dr. Franceta Prešerna, Podružnica.
- Gostenčnik, Januška (2009): Ledinska imena v k. o. Ribnica : diplomsko delo. Ljubljana : Filozofska fak., Oddelek za slavistiko.
- Grandovec, Ivan, Kumer, Zmaga, Novak, Anka idr. (1996): Naši kraji in ljudje : Dobropoljsko-struški zbornik 1996. Dobropolje : Občina.
- Grandovec, Ivan in Škulj Franc (2010): V svetišču spomina : zbornik župnije Dobropolje ob 750-letnici župnije. Dobropolje ; Videm : Župnija.
- Grimm, Brüder (1816): Deutsche Sagen, Band 1. Berlin, in der Nicolaischen Buchhandlung.
- Höfler, Janez (1982): Trije popisi cerkva in kapel na Kranjskem in Slovenskem Štajerskem s konca 16. stoletja. Ljubljana : SAZU.
- Höfler, Janez (2001): Srednjeveške freske v Sloveniji: III. knjiga – Okolica Ljubljane z Notranjsko, Dolenjsko in Belo krajino. Ljubljana : Družina, d. o. o.
- Hrobat, Katja (2004): Ustno izročilo o lintverju kot indikator ritualnega prostora antične skupnosti Ajdovščine nad Rodikom. *Studia mythologica Slavica*, 7, 63–78.
- Hrobat, Katja (2010): Ko Baba dvigne krilo. Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Hrobat, Katja (2011): Ustno izročilo o kraški krajini : o času, prostoru in mitični babi = The oral tradition of the Karst landscape : on time, space and the mythical baba. AR : arhitektura, raziskave = architecture, research. 3, 41–46.
- Hrobat, Katja (2013): The Snooty Baba in the Landscape of Karst, Slovenia : About a Slavic Ambivalent Female Mythical Figure. *Cosmos*, 29, 141–71.

- Hrobat, Katja (2015): Caves as Entrances to the World Beyond, from Where Fertility Is Derived. The Case of SW Slovenia (Jame kot vhod v onstranstvo, od koder izvira plodnost. Primer JZ Slovenije). *Studia mythologica Slavica*, 18, 153–163.
- Ipavec, Maks (1997): Vodnik po cerkvah ribniške župnije. Ribnica : Župnijski urad.
- Jamnik, Pavel, Leben–Seljak, Petra, Bizjak, Janez, Horvat, Brane (2002): Koblarska jama na Kočevskem – prazgodovinsko grobišče in kultni prostor. Antropološka analiza skeletnih ostankov z opisom pridatkov. *Arheološki vestnik*. 53, 31–49.
- Jamnik, Pavel in Velušček, Anton (2011): Arheološka in paleontološka jamska najdišča s širšega območja Ribniške in Struške doline ter Kočevske = Archaeological and paleontological cave sites in the wider area of Ribniška and Struška dolina and Kočevska. Spaha. Ljubljana : Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Založba ZRC.
- Južnič, Stanislav (2008): Zgodovina Kostela : 1500–1900. Kostel : Občina.
- Kastelic, Zlata, Primc, Jože (2001): Krvapivc : Vse sorte iz dežele Desetega brata, osrednje Suhe krajine, domovanja Turjaških, do Kočevskega. Ljubljana : Kmečki glas.
- Katičić, Radovan (2008): Božanski boj : tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine. Zagreb : Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta.
- Katičić, Radoslav (2011): Gazdarica na vratima : tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine. Zagreb : Ibis grafika ; Mošćenička Draga.
- Kelemina, Jakob (1997): Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva z mitološkim uvodom. Ljubljana: Dan.
- Koder, Anton (1904): Luteranci. *Glas naroda : najstarejši list slovenskih delavcev v Ameriki*. 12 (160), 4.
- Kogovšek, Janja, Petrič, Metka (2002): Podzemno raztekanje vode iz ponora Tržiščice (JV Slovenija). *Acta carsologica*, 31(2), 75–91.
- Kranjc, Andrej (2002): Enciklopedija Slovenije. Zvezek 16. Ljubljana : Mladinska knjiga.
- Kropej, Monika (2008a): Od ajda do zlatoroga : slovenska bajeslovna bitja. Celovec ; Ljubljana ; Dunaj : Mohorjeva.
- Kropej, Monika idr. (2008b): Podoba ženskega boštva v ljudskih verskih predstavah in šegah od starih verovanj do sodobnih čaščenj. *Čar izročila*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Kropej, Monika (2008c): Slovene midwinter : deities and personifications of days in the yearly, work, and life cycles. *Space and time in Europe : East and West, past and present*. Ljubljana : Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta.
- Kumer, Zmaga (1968): Ljudska glasba med rešetarji in lončarji v Ribniški dolini. Maribor : Obzorja.
- Kunčič, Mirko (1944): Triglavske pravljice. Zv. 2. Ljubljana : Učiteljska tiskarna.
- Kuret, Niko (1984): Maske slovenskih pokrajin. Ljubljana : Cankarjeva založba in Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Kuret, Niko (1989): Praznično leto Slovencev : starosvetne šege in navade od pomladi do zime – I. Ljubljana : Družina.
- Kuret, Niko (1994): Beseda »baba« v narodopisju. *Traditiones*, 23, 15.
- Kuret, Niko (1997a): Sredozimka pri Slovencih : Opuscula selecta : poglavja iz ljudske kulture. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 66–78.
- Kuret, Niko (1997b): K imenu Sredozimke : Opuscula selecta : poglavja iz ljudske kulture. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 79–84.
- Lazar, Branka (2010): Dobrepolska dolina stoji na jezeru. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU.

- Lükek, Pühkov (1940): Močna družina Močnikovih iz Ribniške doline. *Prosveta*, 32(48), 9.
- Mali, Josip (1940): Slovenske mitološke starine. *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo*. 21(1/4), 1–37.
- Menalo, Romana (2005): Spila Nakovana. Ilirsko svetišče na Pelješcu. Dubrovnik: Dubrovački muzeji, Arheološki muzej.
- Mencej, Mirjam (1997): Pomen vode v predstavah starih Slovanov o posmrtnem življenju in šegah ob smrti. Ljubljana : Slovensko etnološko društvo.
- Mencej, Mirjam (2009): Konceptualizacija prostora v pripovedih o nadnaravnem poteku časa. *Studia Mythologica Slavica*, 12, 187–206.
- Mencej, Mirjam (2013): Sem vso noč lupal v krogu : simbolika krožnega gibanja v evropski tradicijski kulturi. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Metelko, Franc (1864): Malikoslovje. *Učiteljski tovariš*, 4(13), 204–206.
- Miholič-Turk, Nežika (1936): Sveta Ana. *Iz naše doline*. 2(1), 7.
- Mikhailov, Nikolai (2002): Mythologia slovenica : poskus rekonstrukcije slovenskega poganskega izročila. Trst: Mladika.
- Möderndorfer, Vinko (1946): Verovanja, uvere in običaji Slovencev : (narodopisno gradivo). Knj. 5, Borba za pridobivanje vsakdanjega kruha. V Celju : Tiskarna Družbe sv. Mohorja.
- Mohar, Rudolf (1985): Srebrni zvon : pripovedke iz Loškega potoka in okolice. Ljubljana : Mladinska knjiga.
- Morin, Edgar (1981): Čovek i smrt. Beograd : BIGZ.
- Moszyński, Kazimierz (1967): Kultura ludowa Słowian – II. Warszawa : Kultura duchowa.
- Mrkun, Anton (1934): Narodopisno blago iz Dobrépoljske doline. *Etnolog*, 7, 1–37.
- Mrkun, Anton (1940): Kmetško delavstvo v Dobrépoljah in okolici. *Etnolog*, 13, 116–124.
- Mrkun, Anton (1943): Kmetijstvo: Etnografija velikolaškega okraja. Videm-Dobrépolje : Knjižnica »Etnografija velikolaškega okraja«.
- Müllner (1900): Volkssagen aus Krain – Die Barbara. Arko 8(9), 168.
- Otorepec, Božo (1982): Doneski k zgodovini Ribnice in okolice v srednjem veku. *Kronika : časopis za slovensko krajevno zgodovino*. 2(30), 79–87.
- Ovsec, J. Damjan (1991): Slovanska mitologija in verovanja. Ljubljana : Založba Domus.
- Ožbolt, Milena (2004): Andrejeva stopinja. Ljubljana : Kmečki glas.
- Pakiž, Ana (1937): Zlata koklja z zlatimi piščeti. *Iz naše doline* 2(2), 16.
- Pečnik, Jernej (1894): Pogled na kranjska gradišča. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 4 (1), 6–12.
- Pegan, Anton, idr. (2007): Indija Komandija : prozna ljudska besedila z Vipavskega, Goriškega, s Krasa in Tolminskega iz 19. stoletja. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Peisker, Jan (1928): Koje su vjere bili stari Slovenci prije krštenja? *Starohrvatska prosvjeta* 2, 55–86.
- Peteršnik, Maks (1893): Slovensko-nemški slovar. Ljubljana : Knezoškofijstvo.
- Pleterski, Andrej (1995): The trinity concept in the Slavic ideological system and the Slavonic spatial measurement system. *Światowit*, 40, 113–143.
- Pleterski, Andrej (1996): Struktura tridelne ideologije v prostoru pri Slovanih. *Zgodovinski časopis*, 50, 163–185.
- Pleterski, Andrej (2008): Starodavna načela urejanja prostora. *Sporočila prostora*. 27–32. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Pleterski, Andrej (2009): Nekateri topografski vidiki obrednih mest. *Studia ethnologica Croatica*, 21, 27–46.

- Pleterski Andrej, ŠANTEK Goran Pavel (2012): Baba Babnega polja / The Baba of Babno polje. *Studia mythologica Slavica*, 15, 63–77.
- Pleterski, Andrej (2014): Kulturni genom. Ljubljana : Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU.
- Pohorski, Fr. – Davorin Trstenjak (1858): Slovenske narodne pripovedke o Kresniku. *Kmetijske in rokodelske novice*. 16(47), 374.
- Pohorski, Fr. – Davorin Trstenjak (1859): Slovenske narodne pripovedke o velikanu Vouvelu. *Kmetijske in rokodelske novice*. 17(11), 86–87.
- Poljanec, Andraž (2004): Dom na Lubniku – Se vam l'ub' na Lubnik? *Planinski vestnik*. 109(4), 34–35.
- Premrl, Božidar, Terenski zvezek, 12. 6. 2001.
- Prelesnik, Kojek Barbara (1987): Religiozna znamenja – kapelice in križi v Ribniški dolini, seminarska naloga. Ljubljana : FF – Oddelek za etnologijo.
- Primc, Jože (1995): Okamenela baba v Podpeški jami. *Dolenjski list*, 46(46), 16.
- Pust, Ivan (1938): O polnoči pod Kosmatim dolom. *Iz naše doline* 3(4), 47–48.
- Radenković, Ljubinko (2013): Slovanska boginja Mokoš : vprašanja rekonstrukcije. *Sodobnosti*, 77(11), 1590–1602.
- Rigler, Polona, Dejak, Nastja, Habinc, Mateja idr. (2015): Etnološko raziskovalni tabor Slemena s poudarkom na stavbni dediščini – 1. del. Ribnica : Rokodelski center.
- Risteski, Ljupčo (2005): Категориите простор и време во народната култура на Македонците. Скопје.
- Rudež, Anton; Rudež, Jožef; Zima, Janez in Popit, Ilja (2010): Od volkodlaka do Klepca : vsakovrstna praznoverna mnenja, šege ter pripovedi Ribničanov, Potočanov, Krašovcev in Osilničanov. Radovljica : Didakta.
- Skubic, Anton, LESAR, Josip (1976): Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine. Buenos Aires : Editorial Baraga S.R.L.
- Slodnjak, Anton (1981): Neiztrohnjeno srce : roman o Prešernu. Ljubljana : Mladinska knjiga.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika (2014): Knj. 1: A-Pa; Knj. 2: Pe-Ž. Ljubljana : Cankarjeva založba.
- Snoj, Marko (2009): Slovenski etimološki slovar. Ljubljana : Modrijan.
- Stanonik, Marija (2003): Slovenske povedke iz 20. stoletja. Celje : Mohorjeva družba.
- Steska, Viktor (1903): Nekaj kamenitih spomenikov v Ljubljani. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*. 13(5/6), 135–141.
- Stopar, Ivan (2003): Grajske stavbe v osrednji Sloveniji : II. Dolenjska – Med Igom, Ribnico in Kočevjem. Ljubljana : Viharnik.
- Straubergs, Karlis (1957) Zur Jenseitstopographie. *ARV* 13, 57–58, 80–81.
- Sušjan (1867): Ribničanom. *Kmetijske in rokodelske novice*. 25(40), 325.
- Škrabec, Tončka (1937): Goričevske Mrtve doli v Mali gori. *Iz naše doline*. 3(6), 99–100.
- Šmitek, Zmago (1998): Kristalna gora : Mitološko izročilo Slovencev. Ljubljana : Forma 7.
- Šmitek, Zmago (2004): Mitološko izročilo Slovencev. Ljubljana : Študentska založba, 2004 (Aries).
- Šmitek, Zmago (2006): The sacred language of toponyms. *Post-Yugoslav lifeworlds : results of the Slovenian/Macedonian ethnological and anthropological research project 2000–2002*. Ljubljana : Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta.
- Šmitek, Zmago (2007): Videnja pokrajine : naravni in namišljeni prostori v slovenskem ljudskem izročilu. Radovljica: Didakta.

- Šmitek, Zmago (2012): Poetika in logika slovenskih mitov : ključi kraljestva. Ljubljana : Študentska založba, 2012.
- Timm, Erica (2003): Frau Holle, Frau Percht und verwandte Gestalten. Stuttgart : S. Hirzel Verlag.
- Trstenjak, Davorin (1858): Narodne povesti. *Kmetijsko rokodelske novice*, 16(3),19–20.
- Tomažič, Jože (1941): Iz Kočevja na Mirno goro. *Planinski vestnik*. 20(11–12) 198.
- Toporov, Vladimir, Ivanov, Vjačeslav (1974): Issledovanija v oblasti slavjanskih drevnostej. Moskva.
- Toporov, Ivanov, Vjačeslav Vs., Vladimir N. (1983): K rekonstrukcii Mokoši kak ženskogo personaža v slavjanskoj versii osnovnogo mifa. *Balto-slavjanskije issledovanija 1982*, 175–197.
- Toporov, Ivanov, Tokarev, S. A. (1992) : Mify narodov mira : ènciklopedijâ. Moskva : Sovetskaja ènciklopedija.
- Toporov, Ivanov (2002): Predzgodovina književnosti pri Slovanih : poskus rekonstrukcije. Ljubljana : Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta
- Toporov, Vladimir (2010): *Mirovoe derevo: Universal'nye znakovye kompleksy*. Moskva : Rukopisnye pamjatniki Drevnej Rusi.
- Tschinkel, Wilhelm (2004): Kočevarska folklorâ : v šegah, navadah, pravljicah, povedkah, legendah in drugih folklornih izročilih = Gottscheer Volkstum : in Sitte, Brauch, Märchen, Sagen, Legenden und anderen volkstümlichen Überlieferungen. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Valvasor, Janez Vajkard (2009): Čast in slava vojvodine Kranjske. Ljubljana : Zavod Dežela Kranjska.
- Vasilijev, Spasoje (1928): Mitologija drevnih Slovena. Beograd, Srbobran.
- Wissowa, Georg (1905): Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Bd. 5. Stuttgart.
- Učiteljski tovarš (1869): Zemljepisje v ljudski šoli. 9(2), 19–22.
- Uther, Hans-Jörg (1999): Brunnen. In: Enzyklopädie des Märchens 2. R.W. Brednich et al. (eds.) Berlin, New York : De Gruyter. 941–50.
- Zajc, Tina (2005): Ledinska imena v katastrski občini Gorenja vas. Ljubljana : FF – Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (seminarska naloga).
- Zalar, Sandi (1993): Pravlјice iz Dobropolja. Grosuplje : samozaložba.
- Zobec, Anton (1876): Zbirko kot del Štrekljeve zapuščine hrani SAZU. (ŠZ IV. A, 166) ter (ŠZ 7/47–51).
- Zupanc, Lojze (1956): Zaklad na Kačurju. Ljubljana : Mladinska knjiga.
- Zupanc, Lojze (1958): Okameneli svatje. *Loški razgledi*. 5, 210–211.

Mala Gora (Little Mountain) by Ribnica – Cosmic myth in mythical landscape

Domen Češarek

In this article, narrative traditions and local myths from the range of the mountain Mala gora (Small Mountain) located in southern Slovenia in the vicinity of Ribnica, Dobrepolje, Velike Lašče and Kočevje are presented. Mala gora extends from northwest to southeast, between the Ribnica and Dobrepolje valleys. Today, the mountain represents important cultural and economic roles for the surrounding vicinities.

Local legends and myths, which are connected with the mythical landscapes of Mala gora are related with various churches, caves, graveyards, local trees, springs and gulleys.

The mountain preserved the idea of the world axis. In local folk tales, the mountain is hollow and filled with water. Inside it dwell different supernatural beings such as the dragon, wild man, a snake and dwarfs. The existence of these beings apply to the notions of connection with underworld. Landscapes names such as *Pekel* (hell), *Mrtve doli* (death valley), *Koblarska jama* (burial cave), *Rajni vrh* (peak of the deceased) and others, apply to these perceptions. Indicators of this idea is also the graveyard in Velike Poljane village. In local myths, the graveyard was built on a water spring that had a connection with the underworld. A similar but an opposite perception is connected with an old lime tree in Retje and water spring in Velike Lašče, where according to folk beliefs children are born. An idea of the world tree is also preserved in an old pear tree called *Tobakova hruška*.

The author also presents new findings related to mythical male and female characters. The results of the research show different historical layers of related ideas. Folk beliefs that are connected with this landscape can also be compared to pre-Slavic myths and beliefs. The oldest layer is probably the supernatural being *Baba*. The motifs connected with her are preserved in local land names, folk tales, traditional clay craft and winter customs. Research also opens the possibility of Perun and Mokosh myth, which are preserved in local names as the village *Makoša*, the karst spring *Perin* and some supernatural beings. Their myth is also strongly connected to different variations of folk tales related to main Slavic myths. Perun and Veles are also possibly connected to cave *Podpeška jama* which is historically know for processions against floods and storms. The Mokosh myth was mostly preserved in the local legends about Baba and saint Anne. In local tales, she lived in the mountain and she brought the new born children, who were born in a well on the top of mountain Saint Ann. She is possibly also connected with the myth of *Tkalčja cave* in Velike Poljane, where people believed a weaver lived.

Researches also contains archeological observations of cult caves connected with a possible cult of fertility. In *Koblarska jama* (Koblar's cave) archeologists and speleologists discovered a prehistoric graveyard site which was possibly in use also in ancient time. Archeologists suggested that the cave was probably an occult place connected with worshipping Mother Earth. Second cave is *Gregčeva jama* (Greg's cave) where a stalagmite was found in the shape of a phallus.

This article leaves the door open to new questions and potentials for future archeological and ethnological research.